

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**на тему МОДЕЛІ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ У ВИРОБНИЧІЙ
ТЕРМІНОЛОГІЇ І ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0351-у-з
спеціальності 035 “Філологія”
освітньої програми “Українська мова та література”
спеціалізації 035.01 “Українська мова та література”

_____ В. В. Овчарук

Керівник _____ канд. філол. наук,
доц. С. В. Сабліна

Рецензент _____ канд. філол. наук,
доц. І. І. Ільченко

Запоріжжя

2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*
Кафедра *української мови*
Рівень вищої освіти *магістр*
Спеціальність *035 “Філологія”*
Освітня програма *“Українська мова та література”*
Спеціалізація *035.01 “Українська мова та література”*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української мови

_____ Р. О. Христіанінова

“03” листопада 2022 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Овчарук Валентині Володимирівні

1.Тема роботи *Моделі термінотворення у виробничій термінології і половини ХХ століття*, керівник роботи *Сабліна Світлана Володимирівна*, кандидат філологічних наук, доцент, затверджені наказом ЗНУ від 20 травня 2022 року № 566-с.

2. Термін подання студентом роботи – 07.11.2022

3. Вихідні дані до роботи : *словник І.М. Шелудька Практичний словник виробничої термінології; наукові праці П.О.Селегія, Є. Ф. Скороходька, Т.Р. Кияка, Т.І. Панько, К. Г. Городенської, І. М. Кочан, О.С. Кримець.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

1) Рівні й напрями вивчення української науково-технічної термінології, виявлення етапів її становлення.

2) Морфологічні й неморфологічні моделі термінотворення в аналізованій терміносистемі.

3) Статус і семантична характеристика формантів – складників виробничих термінів I половини ХХ століття.

4) Специфіки пуристичної тенденції в межах словотвору у “Словнику виробничої термінології” І. М. Шелудька

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада керівника роботи	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Сабліна С. В., доцент	04.11.2021	04.11.2021
Перший розділ	Сабліна С. В., доцент	09.02.2022	09.02.2022
Другий розділ	Сабліна С. В., доцент	25.05.2022	25.05.2022
Висновки	Сабліна С. В., доцент	07.09.2022	07.09.2022

6. Дата видачі завдання – 04 листопада 2021 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	Листопад 2021 р.– лютий 2022 р.	Виконано
2	Добір фактичного матеріалу	Листопад 2022 р.– лютий 2022 р.	Виконано
3	Написання вступу	Січень 2022 р.	Виконано
4	Підготовка розділу 1	Лютий – травень 2022 р.	Виконано
5	Написання розділу 2	Травень – вересень 2021 р.	Виконано
6	Формулювання висновків	Жовтень 2022 р.	Виконано
7	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	Листопад 2022 р.	Виконано
8	Захист роботи	Грудень 2022 р.	

Студент _____ В. В. Овчарук

Керівник роботи _____ С. В. Сабліна

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер _____ С. В. Сабліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра “Моделі термінотворення у виробничій термінології і половини ХХ століття” містить 60 сторінок. Для виконання роботи дібрано 470 термінів, опрацьовано 50 наукових джерел.

Об’єктом дослідження стала українська науково-технічної термінологія у “Словнику виробничої термінології” І. Шелудька.

Предметом дослідження слугували моделі морфологічного й неморфологічного словотворення науково-технічної термінології І половини ХХ століття.

Мета дослідження - виявлення й опис моделей термінотворення в українській науково-технічній термінології І половини ХХ століття. У процесі дослідження виконано такі завдання: 1) встановлено рівень і напрями вивчення української науково-технічної термінології, виявити етапи її становлення; 2) визначено морфологічні й неморфологічні моделі термінотворення в аналізованій терміносистемі; 3) визначено статус і семантичні характеристики формантів – складників виробничих термінів І половини ХХ століття; 4) виявлено специфіку пуристичної тенденції в межах словотвору у “Словнику виробничої термінології” І. Шелудька.

Дослідження велося з застосуванням описового описового методу, що передбачає лінгвістичне спостереження, узагальнення та класифікацію матеріалу. Було використано методики словотвірного аналізу, компонентного аналізу, словникових дефініцій.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в україністиці здійснюється опис моделей термінотворення в українській науково-технічній термінології “Словника виробничої термінології” І. Шелудька.

Сфера застосування Результати дослідження можуть бути використані при написанні підручників та посібників, розробці занять зі словотвору, лексикології, морфеміки, лексикографії.

Ключові слова: СЛОВОТВІР, ВИРОБНИЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ, МОДЕЛЬ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ, ТЕРМІНОЕЛЕМЕНТ, СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ, ФОРМАНТ, СУФІКС, ПРЕФІКС, ОСНОВА

ABSTRACT

Master's qualification work "Models of term formation in production terminology of the first half of the XX century" contains 61 pages. To perform the work, 50 scientific sources were worked out.

The object of the study was the word-forming structure of Ukrainian scientific and technical terminology in the "Dictionary of Industrial Terminology" by I. Sheludko.

The subject of the study was the morphological and non-morphological word formation models of the scientific and technical terminology of the first half of the 20th century.

The purpose of the research - is to identify and describe term formation models in Ukrainian scientific and technical terminology of the first half of the 20th century. In the process of the research, the following tasks were completed: 1) the level and directions of the study of Ukrainian scientific and technical terminology were determined, the stages of its formation were identified; 2) morphological and non-morphological models of term formation in the analyzed term system are defined; 3) the status and semantic characteristics of formants - components of production terms of the first half of the 20th century are defined; 4) the specificity of the purist tendency was revealed within the word structure in the "Dictionary of Production Terminology" by I. Sheludko.

The research was conducted using the descriptive descriptive method, which involves linguistic observation, generalization and classification of the material. The methods of word formation analysis, component analysis, and dictionary definitions were used.

The scientific novelty of the study is that, for the first time in Ukrainian studies, a description of term formation models is carried out in the Ukrainian scientific and technical terminology of the "Dictionary of Production Terminology" by I. Sheludko.

Field of application The results of the research can be used in writing textbooks and manuals, developing lessons on word formation, lexicology, morphemics, lexicography.

Key words: VOCABULARY, PRODUCTION TERMINOLOGY, TERM-FORMATION MODEL, TERM ELEMENT, WORD-FORMATION MODELS, FORMANT, SUFFIX, PREFIX, BASE,

ЗМІСТ

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ.....	7
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1 АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	13
1.1. Історія вивчення української науково-технічної термінології.....	13
1.2. Специфіка науково-технічного терміна в парадигмі системності термінології й структурності термінів	18
РОЗДІЛ 2 СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ У ВИРОБНИЧІЙ ТЕРМІНОЛОГІ І ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	23
2.1. Морфологічні способи словотворення та моделі дериватів виробничої термінології у “Практичному словнику виробничої термінології” І.М. Шелудька.....	23
2.2. Неморфологічне термінотворення у “Практичному словнику виробничої термінології” І.М. Шелудька	42
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
ДОДАТКИ.....	55

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

N – іменник чи іменникова основа

A – прикметник

Num – числівник

P – займенник

V – дієслово

Ad – прислівник

N_v – віддієслівний іменник

N_{suf} – похідний суфіксальний іменник

V_{process} – процесуальне дієслово

V_{no affixus} – безафіксне дієслово

affixus – афікс(формант)

ВСТУП

У вітчизняному термінознавстві питання розвитку й формування галузевих термінологічних підсистем займають важливе місце, адже кожна з них формує й визначає усю термінологічну систему української мови. Тому важливо встановити не тільки сучасні тенденції розвитку галузевих терміносистем, але й проаналізувати давніші етапи їх формування, де фіксуються важливі напрацювання українських термінологів, наприклад, пуристична тенденція в терміносистемах I половини ХХ століття. Останнє пов'язане з питанням засадничого напрямку розвитку сучасної термінології з огляду на використання українськомовних ресурсів, а, отже, й наявного словотвірного потенціалу української мови. Та й загалом вивчення особливостей словотвору спеціальної мови науки й техніки різних періодів являє безперечний інтерес, оскільки релевантне розуміння закономірностей давнішого термінологічного словотворення дозволить розв'язати непрості проблеми сучасної практичної термінотворчості.

У цьому плані науково-технічна (до 50-60 років ХХ століття її зазвичай називали 'виробнича) термінологія I половини ХХ століття (до 30-х років) є однією з тих фахових термінологій, яка формувалася, засвоюючи все те, що на час її становлення виробила світова цивілізація, з одного боку, а з іншого - іще мала можливості вільно позбуватися чужомовних впливів, наприклад з російської, польської, німецької мов.

Вітчизняні дослідники зверталися до вивчення деяких проблем науково-технічної термінології доволі давно. Зокрема, накопичення й опис емпіричного матеріалу з виробничо-технічної сфери відбувався упродовж II половини ХІХ століття в межах діяльності спеціальних комісій НТШ. Однак у наступні десятиліття, й особливо з II половини ХХ століття було описано, систематизовано й стандартизовано вузькогалузеві терміносистеми в межах науково-технічної термінології: хімічна (Г. Наконечна); електротехнічна (О. Микитюк); фізична (І. Процик), машинобудівна (О.Литвин);

електроенергетична (Л. Харчук); комп'ютерна (І. Ментинська); нафтогазова (С. Дорошенко, Л. Симоненко, М. Гінзбург); лісотехнічна (Н. Библюк); міжнародні елементи в науково-технічних термінах (І. Кочан); металургійна (М. Ктитарова) і ливарна термінології (В. Плескач, І. Волчок); автомобілебудівна (Н. Нікуліна); авіаційна (М. Бондарук); залізнична (Е. Ганиш); електротехнічна (Л. Козак) й інші вузькогалузеві технічні термінологічні підсистеми.

З'явилися узагальнювальні праці, присвячені історії й теорії становлення терміносистеми техніки: Г. Наконечна Українська науково-технічна термінологія: історія і сьогодення (1999 р.) [25, с. 110]; Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури(функціонально-стилістичний аспект) (1997 р.) [26, с. 303].

Однак обшир чинних технічних термінів та велика кількість запозичених змусили науковців оперативно впливати на процеси стандартизації аналізованої термінології, унаслідок чого в 1992 році було створено "технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології" у Львові, який координує роботу в цій науково-термінологічній царині й тепер Технічний комітет, створений при університеті "Львівська політехніка", був особливо необхідним у перший, дуже інтенсивний період планової діяльності, коли за 5 років (1992-1996) було розроблено й затверджено майже 500 термінологічних ДСТУ.

Але "Доконечною передумовою впорядкування сучасної науково-технічної термінології задля досягнення її логічної та лінгвістичної системності і прогнозування тенденцій подальшого розвитку є діахронно-синхронний аналіз процесу формування окремих терміносистем" [15, с. 62-67]. На сьогодні поетапного й всеохопного дослідження науково-технічної термінології ще немає, адже для такого дослідження варто дослідити як окремі етапи формування цієї термінології, так і документальні джерела, де вона зафіксована. Саме цим і зумовлена **актуальність** нашої наукової праці.

Окремих зауваг потребує й джерело термінологічного матеріалу. "Словник виробничої термінології" І. Шелудька як джерело ми вибрали не

випадково, адже як свідчить рецензія на цей словник у “Виробничому термінологічному бюлетені” від 1935 року, він був укладений лексикографом у властивій для означеної доби пуристичній тенденції, що дозволяє оцінити специфіку й вираженість такої тенденції в межах окремої терміносистеми: “Поряд із таким униканням інтернаціональних та іншомовних слів, їх перекрученням і т. ін., маємо в словнику виробничому не менш виразне уникання таких широковживаних у сучасній українській мові слів-термінів, які спільні з російськими або схожі на російські. Перегляд цього словника показує, що він має в собі приблизно 40 – 50% слів (гнізд), які треба було переробити і виправити, щоб знищити в ньому шкідницьку виробничу термінологію. <...> Шкідництво в цьому словнику насамперед найширше виявляється в розв'язанні в українській частині інтернаціональних термінів, а саме:

Словник дуже часто уникає подавати інтернаціональні терміни, а подає вигадані українські „відповідники” або бере вигадані „відповідники” з інших словників; напр., брандмауер – противогневик; брандсбойт – виприскувач, бренгауз – горнівня; бергштрих – спадориска; бухта (круг каната) – койла; аэрографчик, -щица – фарбоприскач, -чка і т. ін. Залишаючи іноді інтернаціональні терміни, словник дає при них і українські розв'язання – на першому, а іноді на другому місці” [45].

Об’єктом дослідження є словотвірна структура української науково-технічної термінології у “Словнику виробничої термінології” І. Шелудька.

Предметом дослідження є моделі морфологічного й неморфологічного словотворення науково-технічної термінології І половини ХХ століття.

Метою роботи є виявлення й опис моделей термінотворення в українській науково-технічній термінології І половини ХХ століття.

Визначена мета передбачає розв’язання таких **завдань**:

- 1) встановити рівень і напрями вивчення української науково-технічної термінології, виявити етапи її становлення;

- 2) визначити морфологічні й неморфологічні моделі термінотворення в аналізованій терміносистемі;
- 3) визначити статус і семантичні характеристики формантів – складників виробничих термінів I половини XX століття;
- 4) виявити специфіку пуристичної тенденції в межах словотвору у “Словнику виробничої термінології” І. Шелудька.

Методи дослідження: Зважаючи на своєрідний характер досліджуваних мовних одиниць було використано комплекс таких лінгвістичних методів: описового (для інвентаризації, систематизації та інтерпретації виробничих термінів), тематичної класифікації (для розподілу термінів за лексико-словотвірними групами), функційного (для з’ясування семантики лексико-словотвірної інновації в певному контексті), кількісних підрахунків (для встановлення кількісних параметрів стосовно дериватів). Також було використано наступні методики: словотвірного аналізу, компонентного аналізу, методики словникових дефініцій.

Наукова новизна: результати дослідження знайдуть застосування в лексикографічній практиці при укладанні тлумачних, етимологічних, словотвірних словників; у лексикології – при вивченні термінологічної та професійної лексики, ідентифікації омонімів, дослідженні семантичної мотивації похідних іменників, вивченні пуристичної тенденції у вітчизняній термінології. Матеріали наукової праці можуть бути використані при написанні підручників та посібників, розробці занять зі словотвору, лексикології, морфеміки, лексикографії.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його висновки й узагальнення сприяють встановленню семантико-словотвірної специфіки та функційної характеристики виробничих термінів I половини XX століття, що буде передумовою узагальнювальної студії з проблем становлення й розвитку української виробничої термінології.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (50 найменувань). Загальний обсяг роботи складає 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1

АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

1.1. Історія вивчення української науково-технічної термінології

Термінологія будь-якої мови несе в собі закодовану історію й культуру народу. Основу кожної термінологічної системи становлять власне національні слова, що увійшли в науковий обіг шляхом їх дефініціювання. І як зазначає дослідниця Т. Панько: "як ферментуючий компонент наукової мови термінологія формується під впливом тих закономірних еволюційних змін, яких зазнає мова у ході свого поступу" [28, с. 16]. Тим часом вагомою передумовою впорядкування й стандартизації, аналізу та прогнозування напрямків майбутнього будь-якої терміносистеми насамперед є дослідження історії її становлення й вивчення. "Справа наукової термінології, – зазначав І. Огієнко, – це дуже складна й важка справа. Термінологія не повстала відразу, а, звичайно, витворюється самим" [27, с. 50].

Інтерес до збирання, опису й стандартизації української науково-технічної термінології виявляли ще вчені II половини XIX століття, зокрема учасники НТШ. Саме тоді й закладено підвалини термінологічної теорії й лексикографічної справи в царині виробничої термінології: "Активна діяльність НТШ, публікації наукових збірників, де друкували дослідження з різних галузей знання, зокрема й перші українськомовні статті І. Пулюя, М. Вікула, Р. Цегельського та інших науковців, які стали фундаторами розбудови досліджуваної галузі, видання "Матеріалів до фізичної термінології" В. Левицького – усе це дало змогу поширити здобутки вітчизняної та світової науки українською мовою, випрацювати концептуальні положення термінологічної теорії, запропонувати нормативну термінологію і номенклатуру, що заклало міцні засади для розбудови українських галузевих терміносистем" [15, с. 62-67].

Золотим' десятиліттям термінознавства загально визнано 20-30-ті роки XX століття, коли вітчизняне термінознавство заповнювало лакуни у збиранні й

фіксуванні спеціальної лексики. І хоч офіційно державної програми зі стандартизації термінів тоді ще не вироблено, однак закладено напрями термінологічної діяльності:

унормувати терміносистеми різних галузей науки, серед інших і науково-технічної галузі;

скоординувати роботу вітчизняних термінологів;

на наукових засадах організувати масштабну термінографічну роботу;

узгодити й налагодити обмін лінгвістичною інформацією, яка стосується термінів і термінологій.

При цьому вітчизняні лексикографи й термінологи зважали на апробовані народнорозмовні зразки уживання термінів, а тому прагнули дотримуватися принципу зрозумілості й прозорості галузевих термінів. З іншого боку, технічна термінологія мала й має дуже багато запозичень, які, відповідно до заявленого принципу, термінологи прагнули адаптувати для українського користувача. Тому цю тенденцію втілено в термінографії означеного десятиліття термінологічним пуризмом: "Українське термінотворення 1920-х рр. орієнтувалося переважно на внутрішні засоби, причому виділялося два напрями — відповідно до настанов І. Нечуя-Левицького та В. Самійленка. Так звана етнографічна школа (А. Кримський, Є. Тимченко, О. Курило, М. Гладкий, В. Сімович, І. Огієнко) пропонувала утворювати терміни виключно на засадах народної лексики. Помірковані ж пуристи (харків'яни О. Синявський, М. Сулима, К. Німчинов, М. Наконечний) не заперечували живомовної основи у термінології, але ставилися до запозичень, зокрема з класичних мов, як до припустимих і бажаних" [36, с. 63].

Тоді ж вийшли більше тридцяти словників різногалузевої термінології, із яких близько десятка були із перекладом чи тлумаченням науково-технічної термінології різних галузей: Упродовж 1921–1931 рр. було опубліковано "Словник технічної термінології" (М. Дарморос, Л. Дарморос), "Російсько-український словник математичної термінології" (О. Діденко), "Російсько-український технічний словник" (В. Дубровський), "Словник природничої

термінології” (Х. Полонський), “Словник фізичної термінології” (В. Фаворський), “Словник математичної термінології”, “Термінологія теоретичної механіки” (Ф. Калинович), “Словник технічної термінології (Комунальне господарство)” (К. Туркало) тощо [15, с. 63].

Науково-технічна термінологія – одна зі стабільних, хоч і відносно молодих терміносистем, у якій закріплюються й удосконалюються ті терміни, які проходять випробуванням часом і вживанням фахівцями-практиками. Водночас це така унікальна терміносистема, яка дуже чутлива до іншомовних впливів, адже вироблення нових чи вдосконалення старих технічних винаходів людства обов’язково супроводжується уточненням чи й зміною чинних термінів у цій терміносистемі. До того ж виробничо-технічна терміносистема запитана сьогодні максимально відповідно до розгалуженої системи сучасних спеціальних назв сфери техніки й виробництва. Утім як і будь-яка вітчизняна терміносистема, в аналізованій термінології, чи не найчіткіше відстежуються ті проблеми термінознавства, які властиві йому останнім часом: “Виклики, що постали перед українським термінознавством після здобуття Україною незалежності, на жаль, не втратили актуальності й через три десятиліття, а деякі ще більше загострилися. Найголовнішими є такі термінологічні проблеми: адаптація спадщини “золотого десятиліття” розвитку української термінології; визначення “порогу” запозичень у терміносистемах; напрацювання методики перекладу терміноодиниць; визначення продуктивних термінотвірних моделей; узгодження транслітераційних підходів в адаптації запозичень; вироблення правописних принципів оформлення терміноодиниць; уніфікація і стандартизація науково-технічної термінології; подолання або обмеження інтерференційних явищ; термінографічна праця” [40, с. 4].

Ці та інші заявлені проблеми термінології загалом стосуються й галузевої виробничо-технічної термінології української мови. Про це, зокрема, свідчать аналіз тих науково-практичних і теоретичних проблем цієї терміносистеми різних періодів розвитку. Очевидно, найбільш активно лінгвісти почали описувати загальні проблеми становлення української

виробничої термінології з кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття: Наконечна Г. В. “Деякі проблеми становлення науково-технічної термінології в сучасній українській мові” (1991); Вознюк Г. Л. “Деякі теоретичні аспекти формування української науково-технічної термінології” (1992); Микитюк О. Р. “Творення електротехнічної термінології на основі абстрактних іменників” (1992). У 1992 році відбулася перша Міжнародна наукова конференція “Проблеми української науково-технічної термінології” у Львові, на якій принагідно аналізували й проблеми технічного термінотворення.

Однак новим словом в описі аналізованої терміносистеми усе ж є видання “Українське термінознавство” [45] львівських мовознавців, у якому науково-технічній термінології й не приділено окремого розділу, однак засадничі положення щодо термінотворення й термінологічної парадигматики та численні приклади технічних термінів окреслили коло нерозв’язаних проблем науково-технічної термінології.

В узагальнювальній праці Галини Наконечної “Українська науково-технічна термінологія: історія і сьогодення” послідовно доведено, що українська науково-технічна термінологія пройшла як мінімум два періоди розвитку: народницький та інтернаціональний [24, с. 129-130].

У 1992 році через обшир чинних технічних термінів та велику кількість запозичень у технічній сфері виявили потребу створення колегіального наукового органу “Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології” (Львів). Засадничими оголошено такі завдання цього комітету:

розроблення концептуальних засад і практичних рекомендацій щодо унормування української науково-технічної термінології;

організацію та координацію розроблення, експертизи, затвердження та впровадження україномовних термінологічних стандартів;

створення комп’ютерного забезпечення та формування банку стандартів української науково-технічної термінології;

забезпечення міжнародної співпраці й обміну досвідом у царині стандартизації науково-технічної термінології, участі в діяльності відповідних комісій ISO й IEC;

організацію обміну досвідом та підвищення кваліфікації фахівців у царині стандартизації науково-технічної термінології.

Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології не випадково створено на базі університету “Львівська політехніка”, адже давні перевірені традиції збирання, опису й лексикографічного втілення науково-технічної термінології стосувалися саме Галичини. Ці традиції й продовжено в періодичному видання “Вісник Національного університету “Львівська політехніка”, серія “Проблеми української термінології”. Із 1998 року й дотепер у часописі публікуються напрацювання українських термінологів, які стосуються й української науково-технічної термінології. Засадничими вважаємо статті таких дослідників із цього видання: Ю. Якименко, Л.Сидоренко (Погребняк), Ю. Стребкова “Деякі рекомендації щодо упорядкування системи української науково-технічної термінології. Теоретичні засади”; Є.Карпіловська., О.Кочерга., Є. Мейнарович. “Структурні зміни української наукової термінології протягом двадцятого сторіччя”; О. Кринець “Метафора й метонімія як чинники творення й розвитку української технічної термінології”; О.Мартиняк . “Синтаксичні варіанти в українській науково-технічній термінології”; Т.Кияк. “Вузькогалузеві терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів”; О.Медведь . “До уточнення характеру та рівневої типології термінологічної системності”.

Отже, праця над систематизацією, описом та лінгвістичним дослідженням української науково-технічної термінології започаткована ще в II половині XIX століття триває й нині, доказом чого є фундаментальні наукові дослідження загальнотехнічних термінів та вузькогалузевих науково-технічних термінологічних систем.

1.2. Специфіка науково-технічного терміна в парадигмі системності термінології й структурності термінів

Термінологія будь-якої галузі знання це не просто сукупність окремих слів, словосполучень, символів, а певна система. У більшості праць із термінознавства системність визначається як одна з найважливіших умов існування терміна. Термін може існувати лише як елемент терміносистеми, а терміносистема має являти собою “впорядковану сукупність термінів, які адекватно виражають систему понять і теорій...” [6, с. 7]. Дотримуючись загальноновизнаних у європейському й українському термінознавстві поглядів на системність термінології, висунемо три умови, за яких системність у науково-технічній вітчизняній термінології може бути дотримана: 1) система термінів має ґрунтуватися на класифікації відповідних природних чи технічних понять; 2) безперешкодне(природне)додавання новозапозичених/новостворених термінів у класифікаційні схеми, що склалися; 3) Технічні терміноодиниці мають відображати спільність розглядуваного поняття з іншими термінами і водночас його специфіку.

У мовознавчій літературі існує низка праць із питань системної організації термінології, проте думки вчених розходяться: одні вбачають у системності класифікаційну сутність (В. Красней); на думку інших – термінові властива системність словотвірна (А. Лагутіна [11, с. 27-31]), треті вважають, що системність терміна є подвійною: як елемента терміносистеми і як елемента системи мовної [див. 28, с. 190].

Системність будь-якої термінології підтримується її стійкістю, тобто усталеною, статичною системою поглядів та понять у певній сфері. Однак у зв'язку з появою нових термінів та розширенням і збагаченням терміносистем, поняття статичності є відносним. Системність термінології безпосередньо опирається на структурованості терміносистеми. Будь-яка терміносистема може бути ієрархічною з пріоритетними гіперо-гіпонімічними зв'язками, чи лінійною. Проте більшість вітчизняних терміносистем побудовано усе ж з урахуванням

ієрархічної структури. Наприклад, родо-видові відносини в біології, або ієрархічність, заснована на класифікації понять, коли назви частин підпорядковані назві цілого. Не виняток і науково-технічна термінологія із її розгалуженою системою гіперо-гіпонімічних зв'язків.

Системну стійкість будь-якої термінології, а науково-технічної через численні запозичення в ній, і поготів, розхитують варіантні вживання термінів. Тому проблема синонімії – завжди актуальна проблема будь-якої галузевої термінології, і науково-технічної, зокрема: “Сучасна українська науково-технічна термінологія не відзначається високим рівнем унормованості. Функціонування значної кількості паралельних назв, спричинене активним використанням запозичень, засиллям росіянізмів та недоречних кальок, і надалі залишається найпоширенішою вадою українських терміносистем. Уникнути бодай найбільш недоречних термінів, що не відповідають нормам сучасної української літературної мови, доволі складно: рекомендації мовознавців, словники й стандарти на терміни не завжди є вагомими аргументами щодо доцільності використання того чи іншого терміна. Здебільшого перевагу надають звичній назві наукового поняття, навіть якщо вона суперечить чинним нормам української літературної мови” [19, с. 37].

При аналізуванні української науково-технічної термінології слід враховувати й те, що певну складність являє інтерпретація запозиченої специфічної науково-технічної термінології та пошук адекватного та еквівалентного варіанта відтворення запозичених термінів, якими наповнена аналізована термінологія принаймні із XIX століття, коли в неї масово заходили латинізми, англіцизми, германізми, запозичення з інших мов.

Харківські дослідниці Т.О. Петрова, О.М. Крimeць виділили головні напрями розвитку сучасної української науково-технічної термінології: наслідувальний, відроджувальний, міжнаціональний та компромісний [31, с. 194-195]. Із цих чотирьох особливо небезпечними для національної термінології технічної галузі є наслідувальний, який передбачає калькування виробничо-технічних термінів за російськомовним зразком. Та останнім часом

міжнаціональний – “орієнтування на інтернаціональний характер термінів, зумовлене розпочатим у 2002 р. в Україні процесом гармонізації національних стандартів із міжнародними. Крім того, світова інтеграція і науково-технічний прогрес на початку ХХІ ст. сприяють динамічному розвитку насамперед науково-технічних терміносистем. На початку ХХІ ст. у межах цього напрямку з’являється тенденція розбудови УНТТ шляхом калькування чужомовних найменувань із позначуваними поняттями – більшою мірою англіцизмів. Наприклад, комп’ютерна термінологія, що в наш час є найдинамічнішою, збагатилася такими одиницями: viewer – в’ювер, printer – принтер, server – сервер, browser – браузер, user – юзер; driver – драйвер; cartridge – картридж” [31, с. 195].

Отже, системність сучасної науково-технічної термінології підтримується кількома факторами, незважаючи на масований вплив іншомовних елементів і слів у науково-технічній термінології.

Технічна галузь є однією з найстрімкіших галузей знань, що розвиваються. Словотвір термінів у цій термінологічній царині тісно пов’язано з динамікою загальносвітового розвитку науки, з одного боку, з іншого ж – із тими можливостями українського словотвору, які дають чи не дозволяють найточніше передавати особливості спеціальних позначень. Тому науковий інтерес дословотвору термінів у найбільш динамічній терміносистемі був і залишається, а внутрішня будова й структурність термінів науково-технічної термінології час від часу була предметом дослідження українських мовознавців, хоч найчастіше все ж вивчаються семантичні, правописні, граматичні аспекти нормування технічних термінів. Особливо запозичених із чужих мов термінів. Утім словотвірну специфіку й загальну структурність окремих галузевих терміносистем чи й окремих термінів технічної сфери усе ж аналізовано здебільшого в періодичних українських виданнях. Термінологічне словотворення (серед іншого й технічних термінів) розглядали І. Кочан [8, с. 45-50], І. Ментинська [21, с. 92-95], В. Пілецький [32, с. 428-437], О. Тур [42, с. 45-49] Л. Симоненко [37, с. 152], К. Городенська [4, с. 10-13], О. Литвин [17, с. 49-

51], О. Кочерга [11, с. 23], В. Моргунок [19, с. 37-41]. У більшості досліджень цих авторів цілком очевидний висновок про те, що словотвірні процеси в термінології й її дериваційні норми опираються на загальнолітературні норми словотворення, хоч деталі й специфіка в кожній галузевій терміносистемі свої. Спільний і набір морфем на позначення тих чи тих процесуальних ознак, назв діячів, атрибутивних найменувань у різних терміносистемах, і в науково-технічній також, що дозволяє уникнути проблем словотвірної ненормативності.

Утім коли деталізувати словотвірний потенціал тих чи тих засобів при продукуванні нових термінів технічних галузей, лінгвісти спостерігають такий різноплановий матеріал, спричинений найчастіше зловживанням запозиченнями та порушенням норм властивого українській мові словотворення, що доводиться говорити про вироблення лінгвістичних стандартів словотворення в науково-технічній термінологічній системі.

Наприклад, спостереження Н. Міщенко над словотвірним потенціалом вузькогалузевих віддієслівних термінів програмної інженерії дозволили зробити висновок про те, що “законодавча роль у проблемі формування віддієслівних термінів безумовно належить Стандарту на ці терміни. Така роль вимагає великої відповідальності за якість Стандарту всіх причетних до його розробляння. Гарантією якості є активна співпраця авторів Стандарту, фахівців природничих наук та філологів. Наразі треба терміново включити до Стандарту вже узгоджені з філологами правила формування віддієслівної термінології та надати їх для використання в інших галузях природничих наук, де так звана гармонізація англійських і українських стандартів продовжується хаотично, без чітких правил творення відповідних термінів” [23, с. 85]. Тобто висновок про те, що синергія у царині термінологічної справи фахівців конкретної технічної галузі й філологів є оптимальною, вважаємо цілком виправданим.

Нормативні технічні терміноодиниці з точки зору словотворення та відхилення від вказаної норми, наприклад, розглянуто у статтях Т.Петрової, яка виявила “значну кількість терміноодиниць, утворених із відхиленнями від словотвірної норми, зокрема процесові й відносні прикметники зі скалькованими

суфіксами й складні прикметники зі скалькованими елементами -видный, - подобный, насамперед у сфері функціонування, менше – у сфері фіксування. Вироблено підходи й правила в нормування термінів, утворених із порушеннями, рекомендовано нормативні форми” [30, с. 149-154].

Подібна словотвірна проблема технічної термінології виявлена в публікації О. Мартиняк, яка вивчає явище відображеної (спадкової) словотвірної синонімії на матеріалі української науково-технічної термінології. Причиною появи цього виду синонімів є їхня вмотивованість словами, що перебувають у відношеннях словотвірної синонімії. Проаналізовано доцільність уживання таких паралелей з погляду норми [19, с. 37].

Утім в українському мовознавстві немає узаланювальної праці, яка б містила спостереження й висновки про словотвірну специфіку й тенденції словотворення технічних термінів як давніших (золотої десятиліття), так і сучасних.

Причому зіставний аспект словотвірного потенціалу технічно-виробничої сфери столітньої давности із сучасною науково-технічною терміносистемою, галдаємо, дозволить виявити можливості тих формантів, які були з різних причин не актуалізовані в сучаний період розвитку аналізованої терміносистеми. Тим більше, що “В УНТТ наявні питомі, чужі й інтернаціональні одиниці, співіснування яких зумовлені дією різних тенденцій розвитку УНТТ. Проаналізувавши панівні напрями розвитку досліджуваної термінології на сучасному етапі, перспективи її розвитку вбачаємо в такому: актуалізувати питомі продуктивні моделі та уникати штучних моделей творення спеціальних одиниць; підбирати кращі відповідники які б були розпізнаваними фахівцями галузі; надавати переваги питомому слову; запозичувати терміни безпосередньо з мовиоригіналу; дотримуватися поміркованих пуристичних поглядів, оскільки мовна норма й термінологічна норма формуються не водночас і не водночас, а поступово” [31, с. 95].

РОЗДІЛ 2

СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ У ВИРОБНИЧІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ І ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

2.1. Морфологічні способи словотворення та моделі дериватів виробничої термінології у “Практичному словнику виробничої термінології” І.М. Шелудька

Префіксальні деривати. Із наявних в українському словотворенні формантів для утворення, перекладу й створення нових термінів в аналізованому словнику І. Шелудька префікси не виявляють дериваційної активності. Порівняно із суфіксальними дериватами їх у рази менше: 1:7.

У тих випадках, де все ж йдеться про префіксальні похідні терміни, лексикограф покладається на використання узвичаєних префіксальних формантів:

без-: *Бесклапанный (двигатель) – безхлипако́вий. Бесконечный – 1) (математ.) – безконéчний; 2) (канат, лента, цепь) – безкінце́вий; б. винт – шнек(-ка). Беспалубный (о судне) – безпа́лубний. Беспередковый (плуг) – безко́лішинéвий. Бесплатный (проезд, провоз) – безпла́тний. Беспроволочный (телеграф, телефон) – бездро́товий [45, с. 7];*

в-: *Врубка 3) (в камень, железо) – вруба́ння, вру́бування; 4) (элект. рубильника) – умикáння [45, с. 11];*

ви-: *Банкет (насыпи, тип платформы) – банкéт(-ту), виступка [45, с. 7]; Бой – вибі́й(-бою) [45, с. 4]; Буферный (агрегат, батарея) – вирівня́льний, бу́ферний [45, с. 6]; Выдавка, -ливание – 1) (отверстий) – витиск(-ску), витиска́ння [45, с. 12]; Вызывной (сигнал) – викличний [45, с. 12]; Выгрузчик – виванта́жник(-ка) [45, с. 12]; Выкружальник – викружа́ло [45, с. 13]; Добыча – 1) (полезн. ископ.) – видобуток(-тку), здобу́ток(-тку); 2) (добывание) – видобува́ння, здобува́ння викружа́ло [45, с. 21]; Изображать, -зять (типогр.) – виобража́ти, виобразити [45, с. 32]; Испаряемость – випа́рність(-ности) [45, с. 33]; Ходить (по подножкам) (текст.) – виступа́ти [45, с. 115]. Префікс ВИ-*

– один із найбільш продуктивних формантів у термінотворенні виробничої термінології означеної доби. Однак, як видно із наведених прикладів, він часто все ж є тим формантом, який утворює нове слово разом із суфіксом: *Испытательный* (колодець, трансформатор, лампа) – випробний, випробувальний (*Лх*); *и. станция* – випроб(і)вня, випроб(уваль)ня [45, с. 34].

Менш уживані префікси, задіяні при утворенні виробничих термінів такі:

від-: *Буфер* – відпружник(-ка), б'уфер(ра) [45, с. 6]; *Кантовщик* – 1) (посадчик) – кантувальник(-ка); 2) (кожев.) – відпляшівник(-ка) [45, с. 35];

до-: *Доводка* (гаек, шлихов) – доведення. *Догонка*, *добивание* (сваи) – добивання. *Догрузка* – 1) (кладью) – довантажування; 2) (машины – вообще силовая) – дообтяжування. *Додубка* (кожев.) – дочинювання. *викружало* [45, с. 21];

з(с-): *Валка* – 1) (валяние сукна) – валяння; 2) (сваливание земли, камня) – скидання; 3) (леса) – звальювання [45, с. 7]; *Горка* (для жел.-дор. маневров) – ступкалка [45, с. 17]; *Готовальня* (набор инструментов) – справильня рисівнича. [45, с. 17];

за-: *Врез*, -зка, -зывание –2) (внутреннего замка, инкрустации) – запуск(-ску), запускання [45, с. 11]; *Протрава* – защавка, щавка [45, с. 84]; *Ущемление* (клетки) – защик(-щеку) [45, с. 111];

Межи-: *Междубалочный* (о пространстве) – межитрямовий. *Междузубье* – межизуб'я. *Междутрубный* (в пространстве) – межитрубний [45, с. 52]

на-: *Грузение* – вантажження, навантажування. [45, с. 18]; *Грузчик* (машина для угля, руды) – навантажниця [45, с. 18]; *Погрузчик* – навантажник(-ка) [45, с. 74]; *Карчеотвод* (у мостов) – накорчівниця [45, с. 36]; *Корневой* (о стоимости леса) – накорінний [45, с. 18]; *Наброска* – 1) (набрасывание) – накидання [45, с. 55];

не-: *Безваттный* (ток) – нев'атний, неробочий. *Безвредность* (работы) – нешкідність(-ности). *Бездействие* (механизма) – нечин(-ну). *Бездействующий* (пост, агрегат) – нечинний [45, с. 4]. За допомогою прийменника-префікса *не-* І.М.Шелудько відтворює більшість російських виробничо-технічних термінів із

таким префіксом у російській мові: *Неровнота (пряжи) – нерівність(-ности), неоднаковість(-вости). Несахар – нецукор(-кру). Несгибаемость – незгинність(-ности). Несжимаемость – нестисливість(-вости). Несовпадение (фаз) – незбіг(-гу), незбігання, незбіжність(-ности). Неспекаемость (топлива) – неспікливість(-вости). Несущий (канат, кабель) – несний. Неустановившийся (режим работы) – неусталений. Неустойчивость – 1) (общее название, напр. сооружения) – нестійкість(-кости); 2) (хим.) – нетривкість(-кости) [45, с. 53].*

Префікси *о-* *об-* – дуже рідкісні форманти при термінотворенні аналізованої доби: *Ирригация – обводнювання, іригація [45, с. 33]; Обязка – 1) (общее название) – обв'язка; 2) (процесс) – обв'язування; 3) (в деревянных стенах) – оцёп (оцёпу); 4) (одно бревно) – оцёпина [45, с. 59]; Очистка (выработок, скважины) – чищення, очищення [45, с. 68].*

Таке ж спостереження стосується й форманта *пере-*: *Переверстка – переверстання [с. 70]; Перезаливка (подшипников) перезаливання. Перезарядка (электр. аккумуля.) – перенаснага, перенаснаження [45, с. 70]; Перебег, -гание – 1) (общее название) – перебіг(-гу), перебігання; 2) (золотника) – забіг(-гу). Перебой (в укладке, в работе) – перебій(-бюю); в перебой (укладывать черепицу) – навперебивки. Перебор (подножек) (текст.) – перебір(-бору) [45, с. 69] Перевоз, -зка – перевіз(-вóзу), перевезіння [45, с.70].*

Більш продуктивний у термінотворенні виробничо-технічних термінів префікс *під-*, задіяний здебільшого при творенні іменників: *Барабан – 3) (тамбур купола) – підбанняк(-ка) [45, с. 4]; Вага (рычаг для вытаск. свай) – підвага, важіль(-желя) (ШС) [45, с. 7]; Имитация – підрблення, імітація [45, с. 33]; Подбалочник (подпора) – підтрямок(-мка). Подбарабанье – підбарабанище [с. 74]; Подбривка (кожев.) – підгблення [45, с. 75]; Подбойка – (кирки, кайлы) – підрубець(-бця) [45, с. 75]; Подбукса – підосяниця [45, с. 75]; Подстановка – підставляння. Подстанция – підстанція [45, с. 76]; заглушина – присхідець(-дия) [с. 77]; Подчеканка, подчеканивание (швов) – підкарббівування [45, с. 77]; Протяг (подстропильное бревно) – підкроквень(-вня) [45, с. 77]; Фальшкиль – підхребтина, фал(ь)шкіль(-кіля) [45, с. 112].*

Префікс *по-* та варіант *поза-* виявляють незначну продуктивність у термінотворенні технічних термінів-іменників: *Двойной (шов, котел) – подвійний* [45, с. 18]; *Дивизор (електр.) – подільник(-ка) напруги, дивізор(-ра)* [45, с. 21]; *Каркас 2) (сооружения) – покліть(-ті)* [45, с. 35]; *Кильсон – похребтина, кильсо́н(-на)* [45, с. 37]; *Лакировка – 1) (лакирование) – лякува́ння; 2) (покров) – поляко́вання* [45, с. 45]; *Погонный (о размере, весе) – подовжнинний* [45, с. 74]; *Пол –2) (из досок, досчатый) – поміст(-мо́сту)* [45, с. 77]; *Травление – 1) (хим.) – ща́влення; 2) (цепи, каната) – попуска́ння* [45, с. 107]; *Внерасчетный – позарозрахуно́вий. Внецентренность – позаце́нтрóвість(-вості)* [45, с. 9].

Тим часом форманти *про-* й *проти-* порівняно актуальні при відтворенні виробничих термінів із російської мови у словнику. Очевидно, ці форманти навряд чи можливі а релевантній заміні іншими формантами зі збереженням семантики терміна, адже обидва давно усталені й порівняно продуктивні форманти в похідних префіксальних іменниках:

Префікс *про-* при утворенні термінів-іменників найчастіше виступає не одноосібним формантом, а в поєднанні з суфіксами: *Брешь (пролом в стене) – пролі́м(-ло́му), вилі́м(-лому)* [45, с. 5]; *Бурка, шпур (цилин. скважина) – просве́рдлина, шпур(-ру)* [45, с. 6]; *Визир – 1) (в астролябии) – про́зір(-зо́ру)* [45, с. 9]; *Волочильщик – 1) (металла) – протяга́ч(-ча́)* [45, с. 10]; *Диоптр – про́зір(-зо́ру), ці́льник(-ка́), діо́птр(-тра)* [45, с. 21]; *Лаз (для очистки) – про́лаз(-зу), про́лазок(-зку)* [45, с. 45]; *Отдушина, отдух (во вруб. молотке, лит.) – продух(-ху), продухо́вина* [45, с. 65]; *Просвет – 1) (общее название) – про́світ(-ту), про́світок(-тку)* (ТрхЗ); *2) (в колосниках, арматуре) – про́зір(-зору); 3) (между колоннами) – про́ступ(-пу)* [45, с. 84]; *Протыкальник, штревель – про́тичка, шпе́ник(-ка)* [45, с. 84].

Порівняймо формант *проти-* у віднайдених у словнику термінах. У деяких випадках відтворення термінів українською мовою з цим формантом лексикографу вдається знайти відповідник без зазначеного форманта. Інша справа, що вони були також із запозиченим префіксоїдом *контр-*: *проти: Контр-буфер – контр-відпру́жник(-ка); к. гайка – примутра; к. груз (горн.) –*

протитяга́р(-ру́), противага́; к. пар – протипа́ра; к. пресс (станок)– контр-гніт(-та); к. рельс – прирейка; к. форс – 1) (общее название) – відпі́рник(-ка); 2) (каменной стены) – примурок(-рка); к. шток – наскрі́зне толочилно́; к. шкив (промеж. шкив) – контр-кру́тень(-тня) [45, с. 40]; Контрфилярный (подвес) – протинитко́вий, контрфіля́рний [45, с. 40].

Найменш продуктивним при утворенні іменників- виробничих термінів зафіксовано префікс *при-*: *Буна – прига́та [45, с. 7]; Дверовой (горн.) – придве́рник(-ка) [45, с. 18]; Привоз – приві́з(-во́зу) [с. 83]; Прижим – 1) (явление) – притиск(-ску) [45, с. 81]; Трощение (шелка) – прису́кування [45, с. 107]. Так само, як префікс *у-*: Демпфер (успокоитель) – (у)гамі́вник(-ка́), демфе́р(-ра) [45, с. 19]*

Тим часом префікс *роз-*, частотний і в загальноновживаних новотворах- іменниках, також нерідко виступає уживаним формантом при термінотворенні: *разветвление – ро́звилка [45, с. 9]; Гребка (для разравнивания) – розгріба́чка [45, с. 17]; розно́га [45, с. 10]; Крушение – 1) (поезда, корабля) – розбиття [45, с. 44]; Парильный (котел, барабан) – розпарний, парний [45, с. 69]; Разгрузчик – розванта́жник(-ка) [45, с. 89]. Як і більшість описаних префіксів, цей формант продуктивний у префіксально-суфіксальному словотворенні: Разборщик – 1) (общее название) – розбира́льник(-ка); 2) (просмотрщик) (текст.) – розгляда́ч(-ча́). Разбросной (о сеялке) – розтрусний. Разбрызгиватель – розбризкувач(-ча) [45, с. 86]; Разливалка (бидон) – розливниця. Разливальщик (стали) – розлива́ч(-ча́). Разливная (помещение) – розлива́льня. Разложение (хим.) – ро́зклад(-ду), розклада́ння. Разлом, -ка, -ламывание – ро́злім(-лому), розла́мування [45, с. 87].*

Окремий коментар стосується термінів із прийменниками-префіксами *пів-*, *напів-*, *полу-*, доволі вживаними в терміносистемі виробничо-технічної термінології означеної доби: *Полудюймовка – півцалі́вка. Полукасса (типогр.) – полуширифтóвня, півка́са. Полукокс – полукóкс(-су). Полуколono – півколіно. Полукруг, полукружность – півкру́г(-га), півко́ло. Полулист (типогр.) – піваркуш(-ша). Полуось – полуві́сь(-о́сі), полу́вісок(-ска). Полуподвал –*

півсутерéни(-нів). Полупроводник – полупровідник(-ка). Полурафинад – піврафинáд(-ду). Полусапожок, ботинок — полуботок(-тка). Полускат (вагонный) – колішня. Полусковородень, полусковородник – полухрáп(-па) [півкайка (ШС)]. Полустанок – полустáця. Полусхватка – півлисиця. Полуторка (дрова) – півторáчка. Полуфабрикат – півфабрикáт(-ту). Полуштаб – писáнок(-нка). Полуэтаж – півпóверх(-ху) [45, с. 78]. Форман *пів-*, *напів-*, доданий до іменникових основ, писався в усіх випадках разом з основою без жодних застережень. Тому написання разом цих префіксів у новій редакції правопису 2019 року – відновлена правописна справедливість.

Отже, найбільш уживані префіксальні форманти при терміноутворенні в аналізованому словнику *під-*, *без-*, *роз-*, *ви-*.

Словотвірні моделі, які передбачали префіксальний спосіб словотворення виробничих термінів доволі обмежені. Вдалося задокументувати порівняну частотність додавання таких префіксів до іменникових основ за такими схемами:

ПРО- + N: *прозír* [45, с. 84];

РОЗ- + N: *розно́га* [45, с.4];

ВИ- + N: *вибíй(-бою)* [45, с. 4];

ДО- + N: *дообтя́жування* [45, с. 21];

НА- + N: *наванта́жниця* [45, с. 18];

НЕ- + N: *незгинність* [45, с. 53]

О- + N: *ощéп* [45, с. 59];

ПЕРЕ- + N: *перевíй* [45, с. 69];

ПІД- + N: *підрóблення* [45, с. 33];

ПО- + N: *поляко́вання* [45, с. 45].

Це найбільш продуктивні моделі терміноутворення виробничо-технічних термінів, зафіксованих у “Словнику виробничої термінології” І. Шелудька.

Прикметникові основи порівняно нечасто є твірними базами для префіксальних дериватів. Найчастотніші такі:

НЕ- + А: *нечинний, неробóчий* [45, с. 4];

БЕЗ + А: *безхлипако́вий* [45, с. 7]

ВИ- + А: *викличний* [45, с. 12];

ПРОТИ- + А: *протиниткóвий* [45, с. 40].

Дієслівні похідні терміни з префіксами ще рідкісніші на сторінках словника, але це й не дивно, адже лексикограф прагнув перекласти найбільш уживану в I половині ХХ століття іменникову термінологію, адже сам укладач словника зазначає в передмові таке: “Серед граматичних форм перевагу ми віддавали іменникам, бо вони саме є назви важливіших термінологічних категорій. Прикметники подано тільки ті, що входять до складу зложених двослівних термінів. Коло прикметників звичайно подаємо в дужках, як пояснення, один–два іменники, в сполучі з якими вони становлять фахові двослівні терміни. Пояснення іноді подаємо й коло деяких інших слів, щоб підкреслити певне застосування їх у техніці чи на виробництві” [45, с. 4]. Тому дієслівні основи найчастіше вживаються із префіксом ви-: ВИ- + ОБ-+ V= *виображáти, виобразити* [45, с. 32].

Так само рідкісною є прислівникова основа для префіксальних похідних термінів виробничої галузі: В- +Ad: Внахлестку (*соединение*) *вна́пусток*; у *на́відку, на́відкою* [45, с. 9].

Уже в 20-30-ті роки ХХ століття, як свідчить аналізований словник, у виробничо-технічній термінології було немало префіксоїдів латинського й грецького походження, які дозволяли утворити цілі гнізда похідних, якщо визначалися як корені, а не префіксоїди: *авто-, мото, електро, моно, ди-* й інші. Утім водночас в аналізованому словнику читається прагнення укладача мінімізувати іншомовний вплив на вітчизняну терміносистему в тих термінах, де це можливо. Наприклад, префіксоїд *авто-*, який, як показує реєстр вокабулярія, неможливо було замінити українським відповідником, наприклад, у таких термінах: *автогенный (шов, сварка) – автогéнний. Автогеничик, автогенный резчик – автогéнник(-ка). Автоклав – автоклав(-ва). Автомат – автомáт(-та). Автомобилист – автомобіліст(-ста). Автомобиль – автомобі́ль(-ля). Автотранспорт – автотра́нспорт(-ту). Автотрансформатор –*

автотрансформатор(-ра) [45, с. 7]. Однак натрапляємо на спроби лексикографа знайти релевантний відповідник у таких спеціальних назвах: *Автоматический, автоматически действующий* – *самочинний, автоматичний*. *Авторегулировка, -рование* – *саморегулювання, саморегуляція*. *Антифрикционный (сплав, заливка)* – *протитертвовий, антифрикційний* [45, с. 7]. Такі факти свідчать про те, що укладач не сліпо підходив до відтворення запозичень у виробничій термінології початкової доби її розвитку, а вдумливо відтворював іншомовні терміни релевантними еквівалентами, де це було можливо. З цього приводу І. Шелудько зауважує в передмові: “Коло деяких чужих слів подано розв’язання як українські, так і чужомовні, даючи на добір читачеві взяти чи свій, чи чужоземний термін; українські назви, звичайно, поставлено на чільне місце, крім тих випадків, коли вони не цілком точно відповідають змістові поняття; тоді їх ставимо на другому місці, як можливі варіанти” [45, с. 4-5]. Така дуже демократична, а не волюнтаристична тенденція прозирає на раз в перекладній частині аналізованого словника: *Бинарный (электролит)* – *двоїстий* [45, с. 4]; *Биплан* – *двокрил(-ла), біплян(-на)* [45, с. 4]; *Бифилярный (подвес, обмотка)* – *двонитковий, біфілярний* [45, с. 4]; *Буфер* – *відпружник(-ка), б́уфер(ра)*; *Буферный (агрегат, батарея)* – *вирівняльний, б́уферний* [45, с. 6]; *Внерасчетный* – *позарозрахунковий*. *Внецентренность* – *позацентр́овість(-вості)* [45, с. 9]; *Дешифрировка, -рование* – *розшифр́овування*. [45, с. 20].

Суфіксальні деривати. Найбільш продуктивним способом творення виробничих термінів початку ХХ століття є суфіксальний, що збігається з загальними тенденціям деривації іменників літературної мови.

Суфіксальні іменники виробничої термінології тематично різнопланові. Вони об’єднують назви осіб (агентивів), опредметнених дій, конкретних виробничо-технічних назв, а також номінації предметів, матеріалів і речовин.

Суфіксальні похідні на позначення назв осіб представлені як віддієслівними суфіксальними дериватами, так і відіменниковими похідними.

Віддієслівні суфіксальні деривати на позначення назв осіб утворені за допомогою таких суфіксів:

-ач: *Абсорбер* – *вбирáч(-чá)*, *абсóрбер(-ра)* [45, с. 1]; *Вызыватель* – *викликáч(-чá)* [45, с. 12]; *Выталкиватель* – *виштóвхувач(-ча)*, *вишихáч(-чá)* [45, с. 14]; *Изыскатель* – *вишу́кувач(-ча)*, *шукáр(-ря)* [45, с. 32]; *Приклепщик* – 1) (на клежке) – *приклéпувач(-ча)*; 2) (*приклепывающий* заклепками) – *принютóвувач(-ча)* [45, с.81]; *Прицепщик* (ж.-д.) – *причíплювач(-ча)* [45, с. 82];

-ар: *Бойщик* (камня) – *дробáр(-ря)* [45, с. 5]; *Долбежник*, *долбильщик* – *довбáр(-ря)* [с. 21]; *Крановщик* – 1) (*мастер водопров. кранов*) – *грантáр(-ря)*; 2) (*при подъемном кране*) – *зводáр(-ря)* [45, с. 42]; *Мостовщик* – 1) (*на постройке моста*) – *мостар(-ра́)*; 2) (*камнем мостовой*) – *брукáр(-ря)* [45, с. 54]; *Стекольщик* – *скляр(-ра́)* [45, с. 103];

-ал(ь): *Валяльщик* – *шаповáл(-ла)*, *валíй(-лія)* [45, с. 7]; *Строгальщик* – *стругáль(-ля)* [45, с. 102;]

-альник: *Гладильщик* – 2) (*тканей* – *текст.*) – *прасувáльник(-ка)*, *прасувáльниця* [45, с. 16]; *Глазуровщик*, *-ца* – *полиувáльник(-ка)*, *полиувáльниця*. [45, с. 16]; *Загибщик*, *-бальщик* (*трубок*) – *загинáльник(-ка)* [45, с. 27]; *Качальщик* (*у пожар. насоса*) – *смокувáльник(-ка)* [45, с. 36]; *Резальщик*, *-щица* (*фанер.*) – *рízальник(-ка)*, *рízальниця* [45, с. 91]; *Сдатчик* (*сдающий*) – *здавáльник(-ка)* [45, с. 96]; *Тартальщик* (*горн.*) – *тягáльник(-ка)* [45, с. 104];

-ій: *Лазильщик* (*пожарн. друж.*) – *лазі́й(-зія)* [45, с. 45]; *Мочильщик* (*соломы*) – *мочíй(-чія)* [45, с. 56]; *Палильщик*, *-щица* – *смалíй(-лія)*, *смалíйка* [с. 68]; *Прокладчик* – *прокладáч(-чá)*, *кладíй(-дія)* [45, с. 83]; *Разбуровщик* – *розсвердлі́й(-лія)* [45, с. 86]; *Скребщик* (*пластин, аккумуляторов*) – *скребíй(-бія)* [45, с. 98].

-(н)ник: *Варильщик*, *варщик* (*асфальта, клея*) – *варíй(-рія)*, *варильник(-ка)* [45, с. 7]; *Варовщик* (*при печах для подогревания слитков*) – *підігрівáльник(-ка)* [45, с. 7]; *Вагранщик* – *вагранник(-ка)* [45, с. 7]; *Вмазчик* – *умáзувальник(-ка)* [45, с. 9]; *Воскобой* – *воскобíйник(-ка)* [45, с.11]; *Заготовщик* (*муфт*) – *заготівник(-ка)*. *Заградитель* (*пути*) – *загорóдник(-ка)* [45, с. 27]; *Клапанщик*

(перекрывающий клапана газа) – хлипáчник(-ка) [45, с. 37]; Косовщик (подчищальщик) – косівник(-ка́) [45, с. 42]; Мьяльщик – м'яльник(-ка) [45, с. 45]; Нагрузчик (вагонов) – наванта́жник(-ка) [45, с. 55]; Плазовщик – плазівник(-ка́). [45, с. 73]; Чеканщик – карбівник(-ка́) [45, с.116]; Чертежник – рисівник(-ка́) [45, с.117].

Словотвірна модель таких дериватів виглядає так:

-(н)ник
-альник
V + -аль = N_v
-ар
-ач
-ій

Віддієслівні суфіксальні деривати на позначення назв неосіб утворені за допомогою типових для українських іменників суфіксів. Однак найбільш продуктивними виявилися два суфікси:

-ач(-ачк): *Аэратор (механ. окислитель) – обві́трювач(-ча), аерáтор(-ра)* [45,с. 1]; *Выпрямитель – 1) (обсадн. труб.) – виправляч(-ча́); 2) (переменного тока) – випрóстувач(-ча)* [45, с. 12]; *Излучатель – (ви)промі́нюва́ч(-ча́). Измельчитель (бум.) – здрі́бнювач(-ча)* [45, с. 32]; *Наливальщик – наливáч(-ча́). Наматыватель – намóтувач(-ча), навивáч(-ча)* [45, с. 56]; *Нырляло, плунжер (ныряющий поршень) – пурна́ч(-ча́)* [45, с. 59]; *Райбур (керам.) – розтира́чка* [45,с. 88];

-анн(я): *Абсорбция (света, энергии) – вбирáння, абсо́рбція* [45, с. 1]; *Выбелка, -ливание (тканей) – убі́лювання, вибі́лювання* [45, с. 11]; *Выпиловка (обшивки) – випил(-лу), випилування* [45, с. 12]; *Задавка – 1) (зажатие породой) – затискáння; 2) (вдавливание – труб, башмака, крепи) – засáджування* [45, с. 27]; *Закупорка – 1) (закупоривание – общее название) – затикáння; 2) (засорение отверстий) – забивáння; 3) (окон) – катушко́вування; 4) (пробкой) – закорко́вування* [45, с. 28]; *Замачивание (дерева) – замóчування. Замедление (физ.) – сповільнення, зага́ювання* [45, с. 28]; *Перекачка (типогр.) – перекóчування. Перекачка, -чивание (нефти, растворов) – пересмоко́вування*

[45, с.70]; *Поверка (расчета, работы)* – *перевірка, перевіряння* [45, с.74]; *Приварка (стержня)* – *приварювання* [45, с.81].

Куди меншу продуктивність при утворенні віддієслівних суфіксальних дериватів на позначення назв неосіб у словнику виявлено з такими формантами:

-ак: *Бакен (речн.)* – *плавáк(-ка)* [45, с. 3]; *Топляк* – *топлéць(-ця)* [45, с. 106];

-л (о): *Аншпуг (стяг, запруга)* – *воротило, зáкрутень(-тня)* (БдС) [45, с. 1];

-ина- *Вмятина (на котле)* – *ум'яте́нь(-тня), приду́шина* [45, с. 9]; *Прокоп* – *проко́пина* [45, с. 84];

-ість: *Искривленность* – *скривлені́сть(-ности), покривлені́сть(-ности)*. [45, с. 33]; *Испаряемость* – *випáрні́сть(-ности)* [45, с. 33]; *Плавность (торможения)* – *плавкі́сть(-кости)* [45, с. 73];

-иц(я): *Качка (мор.)* – *хита́виця* [45, с. 36];

-к: *Колоша (смесь шихты с горючим материалом)* – *за́сипка* [45, с. 39];

-ець: *Ловилка, ловитель (сломавшейся штанги)* – *ловéць(-вця)* [45, с. 46];

-ень: *Належка (брак печатного товара)* – *на́лежень(-жня) [на́ліж(-лежі)* [45, с. 56]; *Шкив* – *кру́тень(-тня)* [45, с. 119];

-алк: *Рез-машина (бум.)* – *рі́залка* [45, с. 91];

-ник: *Удлинитель* – *подо́вжник(-ка); у. (добавка)* – *на́точка* [45, с. 109].

Словотвірна модель таких дериватів подібна до попередньої й полягає у додаванні названих суфіксів до віддієслівних основ (V), унаслідок чого утворюється суфіксальний віддієслівний іменник N_v:

$$V + \text{-ак/-л/-ина/-ість/-иц/-к/-ець/-ень/-алк/-ник} = N_v$$

Виробничо-технічні терміни так само часто, як і від дієслівних основ утворювалися від іменників. Відіменникові суфіксальні деривати на позначення осіб утворені за допомогою таких суфіксів:

-ар- *Басони́чик, -ца* – *гальо́на́р(-ря), гальо́на́рка* [45, с. 2]; *Винодел* – *вину́а́р(-ря)* [45, с. 9]; *Гобелени́чик, -ца (текст.)* – *гоблено́а́р(-ря), гоблено́а́рка* [45, с. 16]; *Дротови́чик (мастер на стек. произв.)* – *тру́бка́р(-ря)* [45, с. 24]; *Дубильи́чик, дубни́к, дубови́чик* – *чинба́р(-ря), гарба́р(-ря)* [45, с. 25]; *Лекальи́чик (рабочий)* – *модля́р(-ра)*. [45, с. 45]; *Ленточи́к, -ца, -ви́чик, -щи́ца* –

стьожка́р(-ра), стьожка́рка [45, с. 45]; *Пробири́щик, -щица – проба́р(-ря), проба́рка* [45, с. 82]; *Серебри́льщик – срібля́р(-ра́)* [45, с. 97]; *Сталева́р – сталя́р(-ра́)* [45, с. 99];

-альник: *Бронзирова́щик – стижува́льник(-ка)* [45, с. 5]; *Бросаль́щик – кида́льник(-ка)* [45, с. 5];

-ник: *Бадей́щик (рабочий, нагруж. бадью) – цебе́рник(-ка)* [45, с. 2]; *Виноку́р – горі́льник(-ка), т ура́льник(-ка)* [45, с. 2]; *Заклепник – нютник(-ка)* [с. 28]; *Рядчи́к (на землян. работах) – рядни́к(-ка)* [45, с. 93]; *Браковщи́к – браківни́к(-ка́)* [45, с. 11]; *Глянцо́вщик (кожсев.) – кле́сівник(-ка́)* [45, с. 16]; *Коверщи́к, -ца – кили́мник(-ка́), кили́мниця* [45, с. 38]; *Прокатчи́к – вальці́вник(-ка́)* [с. 83]; *Формовщи́к – формі́вник(-ка́)* [45, с. 113].

Як бачимо два суфікси *-ар* і *-ник* виявляють найбільшу продуктивність при утворенні відіменникових суфіксальних дериватів на позначення осіб. Словотвірна модель таких дериватів виглядає так:

$$N + \text{ар/ник/альник} = N_{\text{suf}}$$

Суфіксальні похідні на позначення назв неосіб також представлені як віддієслівними суфіксальними дериватами, так і відіменниковими похідними. Відіменникові суфіксальні деривати на позначення неосіб утворені за допомогою таких суфіксів:

-ак: *Бегу́н (верхній жернов) – верхня́к(-ка́)* [45, с. 3]; *Дресвя́ник – жорства́к(-ку́)*. [45, с. 22]; *б. счетчи́к (кожсев.) – ганджа́р(-ря) облі́чувач(-ча)* [45, с. 5];

-івн: *Бренгау́з – горні́вня* [45, с. 5];

-алк: *Винти́льня, винтова́льня коло́дка – твинтува́лка* [45, с. 9];

-анн'(а): *Клейка – кле́їння, скле́ювання* [45, с. 38]; *Эскизирова́вка (шаблонов) – шкі́цува́ння* [45, с. 122];

-н': *Парни́ца, -ня (для парки дерева) – парня́* [45, с. 69];

-иц: *Раскоси́на (скрепа в наугольнике) – скі́сниця* [45, с. 89].

Відприкметникові суфіксальні іменники доволі рідко трапляються в перекладній частині словника: *Прямизна́ (дерева) – пря́минá, парня́* [45, с. 85];

Теплушка, тепляк – тепляк(-ка) [45, с. 105]. Словотвірна модель таких дериватів виглядає так: $A + \text{-ин/-ак} = N_{\text{suf}}$

Дуже рідкісні відчислівникові похідні, утворені за моделлю $\text{Num} + \text{льн+ик} = N_{\text{suf}}$: *Двоильщик, двоитель (кож) – двоільник* [45, с. 19].

Такі термінологічні одиниці формально співвідносяться з межами відомих словотворчих типів суфіксальних іменників літературної мови. Але вони відрізняються від них семантичним, граматичним і стилістичним дисонансом мотивувальних компонентів. Нерідко трапляються випадки, коли саме суфікс сигналізує про специфіку терміна, зокрема, тоді коли приєднується до запозичених коренів: *Электростанция – електр^овня* [45, с. 121]; *Цементщик – цемент^ар(-ря)* [45, с. 115].

Інші типи суфіксів мають неоднорідну частотність. Наприклад, прикметникові термінологічні похідні хоч і дуже нечасто представлені у словнику, однак дають уявлення про словотвірну модель: *Путевой – 1) (общее название) – шляховий; 2) (ж.-д.) – колійний* [45, с. 85]; *Ровничник, -ца (текст.) – грубинник(-ка), грубинница* [45, с. 92]; *Стеглянный – скляний. Байонетный (о раме) – багнетуватий.* [45, с 3]; *Стекольный – склівний;* [45, с. 102]; *Шишечный (ящик) – боввановий* [45, с. 118]; *Юбочный (изолятор) – острішковий* [45, с. 122]; *Балочный (о перекрытии) – трямовий* [45, с 3]

Словотвірна модель таких прикметників-термінів виглядає так:

$$N + \text{-н(ий)/-ов(ий)/уват(ий)} = A_n$$

Подібне стосується й дієприкметників-термінів, утворених за усталеною в літературній мові схемою : $V + \text{-уват/-н/-юч} = P$. Наприклад: *Бросовой (материал) – покидний* [45, с. 3]; *Выступающий – 1) (о частях сооружения) – виступний; 2) (из ряда) – витичний* [45, с. 12]; *Катящийся – коткий, котючий* [45, с. 36]; *Летучий – 1) (летающий, напр. зола) – летючий; 2) (улетучивающийся – о жидкостях) – леткий* [45, с. 46]; *Набегающий (конец ремня, каната) – набіжний* [45, с. 55]; *Падающий (луч) – падний, спадний* [45, с.68].

Особливістю аналізованої лексикографічної праці є те, що її автор у третині випадків подавав синонімічні суфіксальні деривати, що свідчить про

неусталеність термінотворчої норми, з одного боку, і її демократичність – з іншого: *Ремонщик* – *ремóнтник(-ка)*, *ремонтувáльник(-ка)* [45, с. 91]; *Рамбовщик (асфальта)* – *прасувáльник(-ка)*, *прасківник(-ка)* [45, с. 88]; *Прокладчик* – *прокладáч(-ча)*, *кладій(-дія)* [45, с. 83]; *Испытатель* – *випрóbник(-ка)*, *випрóbувач(-ча)*. *Испытательный (колодец, трансформатор, лампа)* – *випробний*, *випробувальний*; *и. станция* – *випроб(і)вня*, *випроб(уваль)ня* [45, с. 34].

Така термінологічна варіантність на початковому етапі розвитку виробничо-технічної термінології – безсумнівна її вада, яка закріпилася і в наступні етапи розвитку аналізованої терміносистеми. Варіативність взагалі є однією з іманентних характеристик мови, її фундаментальною властивістю. Характерна вона і для термінології в цілому: “Актуальність вивчення проблем варіативності в термінології зумовлена тим, що їх вирішення сприятиме глибшому розумінню багатьох аспектів діяхронного розвитку й синхронного функціонування терміносистем, оскільки варіантні відношення – важливий системотворчий, структурно значущий чинник у кожній мові, який наявністю інваріанта й варіантів організовує множину лексичних одиниць у систему, моделює варіантно-інваріантну будову світу” [41, с. 54]. Серед науковців немає одностайності у трактуванні поняття ‘варіант’. Намагаючись розмежувати варіанти й синоніми, деякі дослідники починають відносити до варіантів лише однокореневі утворення, семантична близькість яких ґрунтується на тотожності граматичної функції. Виділяючи словотвірні чи морфологічні варіанти як явища, пов’язані з тотожністю одиниці, не враховують структуру цих одиниць, а саме те, що однокореневі одиниці, навіть ідентичні за своїм значенням, не можуть бути варіантами того самого слова вже тому, що вони утворені за допомогою словотворення, тобто основного способу творення слів у мові. У межах аналізованої виробничої терміносистеми I половини ХХ століття – синоніми небажані, навіть шкідливі, бо руйнували термін як дефінітивну одиницю термінологічної системи виробничої сфери: *Кровельщик* – 1) (*общее название*) – *укривáльник(-ка)*; 2)

(соломою) – у(по)шива́льник(-ка); 3) (тесом) – гонтáр(-ра) [45, с. 43]; Ламповщик – 1) (обслуживатель лампы) – лямпівник(-ка́); (производственник) – лямпáр(-ра) [45, с. 45]; Лодочник – 1) (ведающий лодками) – човновий, човéнник(-ка) (ШС); 2) (мастер) – човна́р(-ра) [45, с. 46]; Мерильщик, -ритель, мерщик (квалификация) – міря́льник(-ка), мірник(-ка́) (ТрхЗ), мірчий [45, с. 52]; Модельщик – моделья́р(-ра́), моде́льник(-ка) [45, с. 53]; Петельщик – 1) (кожев. рабоч.) – петелька́р(-ра); 2) (раскидчик) – петéльник(-ка) [45, с. 71]; Плетельщик, -ца – 1) (общее название) – плетій(-тія), плетійка; 2) (корзин) – кошика́р(-ра) [45, с. 73].

Префіксально-суфіксальні термінологічні похідні у словнику І.М. Шелудька кількісно представлені набагато менше, ніж суфіксальні деривати. Для утворення слів префіксально-суфіксальним способом “використовується два типи афіксального оформлення: префікси й іменні суфікси; префікси і суфікси, які є наслідком фонетичних рефлексів кінцевого приголосного твірної основи” [3, с. 289].

У багатьох випадках доволі важко встановити точно, від якої основи утворюється дериват: від префіксальної чи від кореневої, тому подаємо ті приклади, які вважаємо все ж префіксально-суфіксальними дериватами. Моделі такого типу термінотворенні здебільшого ті, що закріплені і в літературній формі сучасної української мови: дóшка; д. панельная, панелина – лиштвина; підлокітник(ка); д. полудюймовая, шалевка (українізм) – півцалівка [45, с. 21]; Аэратор (механ. окислитель) – обві́трювач(-ча), аерáтор(-ра) [45, с. 3]; Болт – прогóнич(-ча) [45, с. 4]; Горизонталь (геод.) – позéмина, горизонтáля [45, с. 16]; Бабошник – напáльок(-лька), напáлько(-лька) [45, с. 2]; Башмак – 2) (подкладка под рельс. рейку) – підкладень(-дня); 3) (скользящий для токособирания) – по́ковзень(-зня) [45, с. 4]; Бобышка – приливok(-вка) [45, с. 4]; Наголовник – 1) (для скрепления стропильн. ферм) – на́головень(-вня) [45, с. 55]; Отделка–1) (общее название) – викінчування, обробля иуіцфяійння, [обрóбка (Лх)]; 2) (чем-либо) – оправляння, опоряджáння; 3) (декоративная) – оздóба, оздобляння [45, с. 65].

Найпродуктивнішим типом префіксально-суфіксальних термінів-іменників, є ті, що утворені за допомогою префікса *під-* і суфікса *-ник*, що означають предмет, який знаходиться під чимось: *Подбрюшник (котла) – підпоясник(-ка)* [45, с. 75]; м. *подливная – підсубійник(-ка)* [45, с. 52]; *Подливной — підсубійник(-ка), підсубійний млин(-на)*. [с. 76]; *Подлокотник, подоконник – підлокітник* [45, с. 76]; *Подниточник (прут каретки мюль-машины) – піднитник(-ка)* [45, с. 76]; *Подреберник (типогр.) – підребёрник(-ка)* [45, с. 76]; *Подгрядильник (сель.-хоз.) – підградільник(-ка)* [45, с. 75]. Цей тип найпродуктивніший: ПД- + N + -ник.

Менш продуктивними є такі форманти:

Застрешина (доска, подиштая под застреху) – підстрішниця [45, с. 30]: ПД- + N + -иця;

Зонт (дефлектора, украш. фасада) – дашок(-шка), піддашок [45, с. 31]; *Прожилки – прóжилки(-лок)* [45, с. 38]: ПД- + N + -ок;

Подбарабанье – підбарабáнице [с. 74]: ПД- + N + -ище.

Полудюймовка – півцалівка [45, с.78]: ПД- + N + -івк(а).

Тим часом “Зауважимо, що деякі термінологічні одиниці тяжіють водночас до різних способів словотвору, і визначити точно, який зі способів було застосовано в конкретному випадкові, буває досить складно” [40, с. 50].

Безафіксний спосіб творення виробничих термінів виявився порівняно продуктивним для творення термінологічних дериватів, що є процесуальними назвами чи найменуваннями результатів дій у виробничо-технічній термінології I половини ХХ століття. Тому можна в цілому задокументувати дві моделі творення виробничих термінів. Перша модель – це усічення віддієслівної основи зі значенням процесу: $V_{\text{process}} - \text{afficus} = V_{\text{no afficus}}$

Грев (диффузии) – нагрів(-ву) [45, с. 17]; *Продувка, -вание (шпура, лампы, забоя) – прóдмух(-ху)* [45, с. 83]; *Размывка, размыв – рóзмив(-ву)* *Разнос – 1) (машины, мотора) – рóзліт(-ту)* [45, с. 88]; *Приток (воздуха, воды) – дóплив(-ву)* [45, с. 82]; *Сдвиг (смешение фаз) – зсов(-ву). Сдвижка (ординат) – зсов(-ву)* [45, с. 96].

Інша модель це усічення віддієслівної основи з найменуваннями результатів дій: $V_{process} - affixus = V_{result}$: *Инклинация – на́хил(-лу), інкліна́ція* [45, с. 33]; *Колебание – 4) (одно движение) – по́хит(-ту)* [45, с. 39]; *Взрез (стрелки) – ро́зчіп(-чену)* [45, с. 8]; *Взброс – підкид(-ду)* [45, с. 8]; *Глазурь – полива* [45, с. 16]; *Бездействие (механизма) – не́чин(-ну)* [45, с.4]; *Присос (воздуха) – присмок(-ку)* [45,с. 82]; *Течка (мук.) – про́хідок(-дку)* [45, с. 105].

Основоскладання як один із продуктивних типів словотворення доволі представлений у виробничо-технічній термінології I пол.ХХ століття. Спосіб основоскладання аналізованих виробничих термінів найчастіше ускладнений іншими формантами. Зафіксовано три типи моделей термінотворення. Традиційним поєднувальним формантом у такому типі словотворення найчастіше виступає сполучна голосна *О*, рідше – *Е*.

Перший тип передбачає складання двох питомих основ: *Абазжуродержатель – дашкодéржавка, дашкова́ дéржавка* [45, с. 1]; *Аэрометр – повітромір(-ра), аеро́метр(-тра). Аэронавт – повітропла́вець(-вця), аерона́вт(-та)* [45, с 3]; *Аркометр – лукомір(-ра), кривомір(-ра)* [45, с. 3]; *Батометр – бато́метр(-ра), глибиномір(-ра)* [45, с. 4]; *Бандайзен (керам.) – склопрóбник(-ка). Быстродействующий (аппарат) – хуткочинний. Быстропечатающий (аппарат) – хуткодруківний* [45, с. 6]; *Быстропортящийся (продукт) – хуткогнилий. Быстропоспевающий (чугун) – хуткостиглий. Быстрорежущий (инструмент) – хуткорі́з(аль)ний. Быстросхватывающийся (цемент) – хуткотужа́вний. Быстроходный – швидкору́шний* [45, с. 7]; *Кустарный (об изделии, работе) – доморóбний. Кустарь – доморóб(-ба)* [45, с. 44]; *Судоводитель – судновóд(-вода)* [45, с. 104]; *Анемометр – вітромір(-ра), анемóметр(-тра)* [с. 7]; *Анемоскоп – вітровкáз(-за), анемоскóп(-па)* [с. 7]; *Бандайзен (керам.) – склопрóбник(-ка)* [45, с. 3]; *Газонокосилка – дернокосáрка* [с. 14]; *Кирпичеделательный – цеглорóбний. Кирпичеобжигательный – цеглопáльний; к. завод – цеглопáльня* [45, с. 37]; *Курвиграф – лукорис(-са), криворис(-са). Курвиметр, аркометр – лукомір(-ра), кривомір(-ра)* [45, с. 44];

Наносоудержатель – *намүлозатримник(-ка)* [45, с. 57]; *Нивеллировщик* – *нівелір(-ра)*, *спадомірник(-ка)*. [45, с. 58].

Композити, які входять до складу аналізованої виробничої термінології надто різнопланові, аби дати чітку схему їх утворення, тому вдаємося до такої їх характеристики, яка передбачає врахування походження основ при основоскладанні, а вони можуть бути як власномовні, так і запозичені.

Дуже помітна особливість аналізованої терміграфічної праці в тому, що лексикограф часто подає паралельні (варіантні, синонімічні) терміни, утворені основоскладанням. Утім майже завжди першим подаються варіанти-переклади запозичених основ: *Антифрикционный* (сплав, заливка) – *протитертювий*, *антифрикційний* [45, с. 1]; *Батометр* – *батометр(-ра)*, *глибиномір(-ра)* [45, с. 4]; *Бифилярный* (подвес, обмотка) – *двонитковий*, *біфілярний* [45, с. 4]; *Вентилятор* – *вітрогін(-го́на)*, *вентилятор(-ра)* [45, с. 8]; *Волюмометр* – *обсягомір(-ра)*, *волюмометр(-тра)* [45, с. 10]; *Гигрометр* – *вологомір(-ра)*, *гігрометр(-тра)*. *Гигроскоп* – *вологовкáz(-за)*, *гігроско́п(-па)*. *Гигроскопичность* – *вологовбирність* [45, с. 10]; *Дезинтегратор* – 1) (общее название – для дробления угля) – *дезинтегра́тор(-ра)*; 2) (для зерна) – *зернокришилка* [45, с. 19]; *Контрфилярный* (подвес) – *протинитковий*, *контрфілярний* [45, с. 40].

Другий тип основоскладання виробничих термінів передбачає злиття двох запозичених основ. Таких основ у словнику в рази менше й усі вони є запозиченими з європейської термінології через російське посередництво: *Антикатод* (электр.) *антикатод(-да)* [45, с. 7]; *Волюмометр* – *волюмометр(-тра)* [45, с. 10]; *Аэрограф* –2) (авио) – *аерограф(-фа)* [45, с. 3]; *Газогенератор* – *газогенера́тор(-ра)* [45, с. 14]; *Гелиографюра* – *геліографера*, *геліоритяна* [45, с. 15]; *Гистерезометр* – *гістerezометр(-тра)* [45, с. 15]; *Интерполяция* – *інтерполяція*. *Интерференция* (волн) – *інтерференція* [45, с. 33]; *Листопрокатный* (стан) – *аркушевальцівний* [45, с. 46]; *Равнодействующий* – 1) (матем.) – *вислідний*; 2) (равнозначущий, одинаково действующий, напр. эксцентрик) – *рівночинний*, *рівнозна́чний* [45, с. 86].

Незначна кількість таких запозичень свідчить про те, що лексикограф віддавав перевагу перекладу запозичень, а не буквальному їх запозиченню. Це, власне, свідчить про підтримувану І.М. Шелудьком пуристичну тенденцію в термінотворенні до 30-х років ХХ століття.

Третій тип слід вважати комбінованим, який порівняно найрідше застосовується, ніж перший і другий тип: *Аэрографщик, -ца – фарбоприскачка* [45, с. 3]; *Аэрофотосъемка – аерофотоздіймання* [45, с. 2]; *Машиностроительный – машинобудівельний, машиновиробний* [45, с. 51]; *насос газовый – газосмок(-ка)*, [45, с. 57]; *Прожектор – прожéктор(-ра), променекид(-да)* [45, с. 83]; *Радиовещание, широковещание – радіомóвлення* [45, с. 86].

Аналізованві виробничо-технічні терміни за специфікою творення можна визначити як чисте основокладання: *Электродвижущая сила – електрозворушення* [45, с. 121]; *Электронпередача – електронпересилання* [45, с. 121]; *Однопутный, одноклейный – одноколійний. Односрезной (шов, заклепка) – однозрізний. Односторонний (обрыв, передача, питание) – однобічний* [45, с. 61]; *Льнопрядение – льнопрядіння. Льнопрядильный – льнопрядний; л. фабрика – льнопрядня. Льноткацкий – льноткáльний, льноткáцький; л. фабрика – льноткáльня. Льнотрепальный – льнотіпáльний. Льночесальный – льночесáльний* [45, с. 47].

Та основокладання в поєднанні з безафіксним чи афіксальним способом: *Экскаватор – екскавáтор(-ра) [землекóпниця* [45, с. 121]; *Льдодробитель (инстр.) – льдодрóбник(-ка). Льдокирковщик – льдорозбивáч(-ча). Льдохранилище, льдохранитель – льдосхóвище. Льномялка – льномялиця* [45, с. 47]; *Калькарона – сіркопáльня* [45, с. 34].

Важливо й те, що утвореним основокладанням термінам автор приділяє особливу увагу, пояснюючи специфіку їх лексикографічного опису й документування у словнику: “Слів, зложених з “одно, -двух, -трех, -четырёх” – (напр. “одноэтажный, двухстворчатый”), або з “не” (напр. “нерастворимый, неуравновешенный, негорючий”) – в словнику не подано, бо їх утворити дуже

просто через додавання до відповідних слів “одно, -дво, -три, -чотири”, або “не” (напр., “одноповерховий”, “двопільний”, “нерозчинний”). Як виняток, подано ті із зазначених зложених слів, що вживаються в техніці тільки як зложені, напр. “односторонний (*подвес*)”, “односрезный”, “одноколейка” тощо” [29, с. 5].

Спосіб словоскладання. Специфіку будь-якої сучасної української терміносистеми зумовлює наявність у її складі значної кількості термінів-комполітів. Складні слова як мовні показники складних технічних і наукових понять характеризуються структурною і семантичною єдністю. Тому не дивно, що в аналізованому словнику вже представлені моделі термінотворення за типом словоскладання: *Котельщик, к.-связник – казаняр-пов’язник(-ка)*; *к.-сборщик– казаняр-складальник(-ка)* [45, с. 42]; *Кочегар – 1) (общее название) – паливничий*; *к.-шуровщик – паровичник-шураль(-ля)* [45, с. 42]; *Кузнец - к. гибщик коваль-загинальник(-ка)*; *к. плитовой – коваль-плитовий*; *к. рамочник – коваль-рямівник(-ка)* [45, с. 44]; *Микст – вагон-двійчак(-ка)* [45, с. 52]; *Часы – годинник(-ка)*; *ч.-ходики–годинник-ходунець(-нця)*[45,с.116]; *репродуктор-малювальник(-ка)* [45, с. 82].

В аналізованому словнику зовсім не зафіксовано скорочень, тобто аббревіації, очевидно на цьому етапі термінотворення у виробничій галузі такий спосіб творення слів був іще незапитаним.

Морфологічні способи словотворення виробничо-технічної галузі I пол. XX століття, судячи із матеріалу аналізованого словника, в цілому відповідні загальнолітературним тенденціям словотворення української мови.

2.2. Неморфологічне термінотворення у “Практичному словнику виробничої термінології” І.М. Шелудька

Порівняно значна кількість виробничих термінів аналізованої доби утворилася лексико-семантичним способом, який передбачає переосмислення

уже наявних в українській мові слів та подальшу їх термінологізацію. На думку І.Ковалика “лексико-семантичний спосіб – це навантаження новим лексичним значенням слова, яке існує у даній мові, при одночасному збереженні здебільшого первісного значення слова” [7, с. 24]. У сучасному термінознавстві останнім часом цей спосіб утворення нових термінів називають ‘метафоричною моделлю термінотворення’, адже така “модель творення термінології на основі метафоризації, й зокрема антропометафоризації, а не запозичення термінів, мало на меті надати термінам пояснювальної сили, реалізованій у семантичній прозорості того чи того спеціального слова” [35, с. 269-276].

Метафоричне переосмислення одного зі значень семантичної структури загальноживаного слова – часте явище в будь-якій термінології, однак на початках становлення виробничо-ехнічної термінології воно було дуже актуальним, аособливо якщо зважати на пуристичні тенденції у термінології 20-х років ХХ століття. Очевидно, вамі користувачі виробничої сери вдавалися до зручної моделі термінотворення, особливо тоді, коли треба було подбати про прозорість семантики терміна на основі аналогії, асоціації (подібності). Цій вимозі максимально й відповідає лексико-семантичний спосіб термінотворення.

Такий спосіб словотворення найбільш представлений серед неморфологічних способів деривації у виробничій термінології I половини ХХ століття. Найчастіше це так звана антропометафора: *Жерло – 1) (конвертора) – гóрло; 2) (каменки) – чéлюсті(-стів)* [45, с. 24]; *Зуб – 1) (общее название – врубки, зубчатки) – зуб(-ба); 2) (бороны) – зубóк(-бкá)* [45, с. 31]; *Кулак – 1) (общее название – деталь) – кулáк(-кá); 2) пáлець(-льця); 3) (зубчатого колеса) – зуб(-ба)* [45, с. 44]; *Нервюра – 1) (авио, крыла) – ребрó; 2) (арочное ребро свода)* [45, с. 58]; *Остов – 1) (общее название) – кістяк(-кá), снасть* [45, с. 64]; *Висяга – бáба* [45, с. 9]; *Фасад (здания) – чóлó, фасáд(-ду)* [45, с. 112].

Модель творення виробничої термінології на основі метафоризації, й зокрема антропо- й зоометафоризації, а не запозичення термінів, мало на меті надати термінам пояснювальної сили, реалізованій у семантичній прозорості того чи того спеціального слова: *Сабан – 1) (сель.-хоз.) – плуг(-га) бідковий; 2)*

(козлы) – кобилиця, козли(-зел) [45, с. 50]; Мах — крило вітрякове [45, с. 50]; *Перо* – 1) (общее название, напр. бура, пружины) – перо́; 2) (весла) – лопать(-ті); 3) (остряк стрелки) – гостряк(-ка́); 4) (руля) – крило́; 5) (острый край гонтины) – грéбiнь(-бе́ня) [45, с. 72].

Серед анналізованих виробничих термінів I половини XX століття зафіксовано низку слів, що функціують у побуті, але у виробничій сфері вони набули нових, не побутових, а виробничо-технічних значень. Це такі спеціальні назви у словнику: *Башмак* – 1) (общее название) – черевик (-ка) [45, с. 3]; *Воротник* – 1) (часть моста, трубы) – ко́мір(-ра); 2) (манжет поршня) – чо́хла [45, с. 11]; *Каретка* – 1) (в аппарате, станке) – візо́к (-зка́), во́зик(-ка) (Лх); 2) (при накатке ферм) – стано́к(-нка́) [45, с. 34]; *Карман* – 1) (общее название, напр. козуха) – кишéня; 2) (мешок, недоступное місце) – закапéлок [45, с. 34]; *Навертчик(муфт)*– дах(-ху), дашо́к(-шк итукува́ння) [45, с. 55]; *Отвал* – 3) (в плуге) – полиця [с. 65]; *Пробка* – 1) (общее название) – за́тичка; 2) (из пробкового дуба) – ко́рок(-рка); 3) (деревянная в бочках) – чiп (чопá) [45, с. 83]; *Ток* – 1) (электрический) – струм(-му); 2) (воз духа, воды) – те́чія [45, с. 107]; *Баба* – (небольших размер. с ручкой) – до́вбня [45, с. 2]; *Батан* (текст.) – ляда [45, с.3]; *Рю(у)мка* (изразца) – ві́нця(-нець) [45, с. 92].

Порівняно представленим у виробничій термінології I половини XX століття є синтаксичний спосіб, який “полягає в складанні словосполучень різних типів в одне ціле. Складна внутрішня співвіднесеність у колі понять науки і техніки робить цей спосіб найбільш продуктивним і перспективним. Термінами-словосполученнями легше, ніж іншими слотвірними засобами, передавати приналежність до класифікаційного ряду, яка ґрунтується на родовидовому співвідношенні понять. Саме ця обставина змушує різних фахівців — авторів винаходів усе частіше вдаватись до послуг цього способу” [20, с. 36-40]

У перекладній частині аналізованого словника зафіксовано двокомпонентні словосполучення: *Гайдроп* – галівна́ линва [45, с. 14]; *Палетка* – площомірна картáтка [45, с. 68]; *Роликоподшипник* – коточко́ва вальниця [45, с. 92]; *Открыватель* (магнитный лам) – відкривка магнётна [45, с. 66];

Гравитационная труба – самостокóва трубá [с. 17]; *Гурт, арка подпружная – лук підсильний [л. підпóрний]* [с 18]; *Гусар, рейтар – пересувний важóк(-жскá)* [45, с 18]; *Рубильник – мечикóвий за(ви)микáч(-чá), мéчик(-ка)* [45, с 92]; *Сабан – 1) (сель.-хоз.) – плуг(-га) бідковий* [45, с 92].

Типово такі терміни-словосполучення містять два компоненти, модель творення яких виглядає так: N + A : *Готовальня (набор инструментов) – справильня рисівнича* [45, с.17]; *Дымник (отверстие для пропуска дыма) – кагlá, димовé вікно* [45, с. 23]; *Живое сечение – чинний перéкрій(-рою)* [45, с. 24]; *Заводоуправление – адміністрація вирóбні* [45, с. 26]; *Зымза – 2) (карниз, подшивка) – кару́нка підшивна́* [45, с. 32]; *Кабестан – коли(о)ворот(-та) сторчовий, снувáлка* [45, с. 34]; *Копирка (бум.) – копіювáльний папір(-пéру)* [45, с. 14]; *Мокра (кисть штукатурная) – щітка тинька́рська* [45, с. 53]; *Роликоподшипник – коточкóва вальниця* [45, с. 92].

Утім виробничих термінів, утворених за такою моделлю дуже мало у словнику, очевидно, що ця модель термінотворення запозичена в сучасну науково-технічну термінологію з російської мови. Наприклад, оць цей уривок із вокабуларію доводить той факт, що російські терміни-словосполучення в українській виробничій термінології I половини ХХ століття відтворювалися одним словом за моделлю N + арн'(а): *Завод – 1) (предприятие, производство) – вирóбня; 2) (мотора, механизма) – на́крут(-ту);*

- з. *автомобильный – автомобілярня;*
- з. *алебастровый – алябастрáрня;*
- з. *альбуминовый – альбумінáрня;*
- з. *амальгамационный – амальгамувáльня;*
- з. *бандажепрокатный – шинувальцівня, шинувальцювáльня;*
- з. *белильный – білярня;*
- з. *бензоловый – бензольодестилярня;*
- з. *бочарный – бочка́рня;*
- з. *брикетный – брикетáрня;*
- з. *бутылочный – пляшкарня;*

з. *винокуренный водочный* – *горільня, гуральня*;

з. *дестилляционный* – *дестиллярня* [45, с.25].

З огляду на цей факт, гадаємо, фахівцям варто повернутися до однослівного позначення подібних понять, адже саме така модель термінотворення задовольняє одну з головних вимог до будь-якого терміна – лаконічність.

ВИСНОВКИ

У “Словнику виробничої термінології” І. Шелудька представлені як морфологічні (префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний(конфіксальний), безафіксний, осново-і словоскладання), так і неморфологічні способи словотворення.

Із наявних в українському словотворенні формантів для перекладу й створення нових термінів в аналізованому словнику І. Шелудька префікси не виявляють дериваційної активності. Порівняно із суфіксальними дериватами їх у рази менше: 1:7. : найбільш уживані префіксальні форманти при терміноутворенні в аналізованому словнику *під-, без- роз-, ви: розно́га, розванта́жник, підосця́ця, підва́га, викружа́ло, виобразити, бездрото́вий*. Словотвірні моделі, які передбачали префіксальний спосіб словотворення виробничих термінів, представлені в додатку А.

Уже в 20-30-ті роки ХХ століття, як свідчить аналізований словник, у виробничо-технічній термінології було немало префіксоїдів латинського й грецького походження, які дозволяли утворити цілі гнізда похідних, якщо визначалися як корені, а не префіксоїди: *авто-, мото, електро, моно, ди-* й інші. Утім водночас в аналізованому словнику читається прагнення укладача мінімізувати іншомовний вплив на вітчизняну терміносистему в тих термінах, де це можливо. натрапляємо на спроби лексикографа знайти релевантний відповідник у таких спеціальних назвах: *Автоматический – самочинний, автоматичний. Бинарный – двоїстий. Антифрикционный – протитертвовий, антифрикційний. Буферный (агрегат, батарея) – вирівняльний*. Такі факти свідчать про те, що укладач не сліпо підходив до відтворення запозичень у виробничій термінології початкової доби її розвитку, а вдумливо відтворював іншомовні терміни релевантними еквівалентами, де це було можливо.

Найбільш продуктивним способом творення виробничих термінів початку ХХ століття є суфіксальний, що збігається з загальними тенденціям деривації іменників літературної мови. Вони об'єднують назви осіб (агентивів), опредметнених дій, конкретних виробничо-технічних назв, а також номінації

предметів, матеріалів і речовин. Суфіксальні похідні на позначення назв осіб представлені як віддієслівними суфіксальними дериватами, так і відіменниковими похідними.

Словотвірні моделі таких дериватів виглядають так: $V + \text{-(н)ник/-альник /-аль/ -ар/-ач/-ій} = N_v$; $V + \text{-ак/-л/-ина/-ість/-ущ/-к/-ець/-ень/-алк/-ник} = N_v$; $N + \text{ар/ник/альник} = N_{\text{suf}}$; $A + \text{-ин/-ак} = N_{\text{suf}}$; $N + \text{-н(ий)/-ов(ий)/уват(ий)} = A_n$.

Найпродуктивнішим типом префіксально-суфіксальних термінів-іменників, є ті, що утворені за допомогою префікса *під-* і суфікса *-ник*, що означають предмет, який знаходиться під чимось: *підпоясник, підсубійник, підлокітник, піднитник*.

Безафіксний спосіб творення виробничих термінів виявився порівняно продуктивним для творення термінологічних дериватів, що є процесуальними назвами чи найменуваннями результатів дій у виробничо-технічній термінології I половини ХХ століття. Тому можна в цілому задокументувати дві моделі творення виробничих термінів. Перша модель – це усічення віддієслівної основи зі значенням процесу: $V_{\text{process}} - \text{affixus} = V_{\text{no affixus}}$: *нагрів, розмив, доплив*. Інша модель це усічення віддієслівної основи з найменуваннями результатів дій: $V_{\text{process}} - \text{affixus} = V_{\text{result}}$: *нахил, похит, нечин, підкид*.

Основоскладання як один із продуктивних типів словотворення доволі представлений у виробничо-технічній термінології I пол.ХХ століття. Спосіб основоскладання аналізованих виробничих термінів найчастіше ускладнений іншими формантами. Зафіксовано три типи моделей термінотворення, візуалізовані в додатку Г.

В аналізованому словнику зовсім не зафіксовано аббревіатур, тобто аббревіації, очевидно на цьому етапі термінотворення у виробничій галузі такий спосіб творення слів був іще незапитаним.

Морфологічні й неморфологічні способи словотворення виробничо-технічної галузі I пол. ХХ століття, судячи із матеріалу аналізованого словника, в цілому відповідні загальнолітературним тенденціям словотворення української мови.

Щодо неморфологічних способів словотворення, то порівняно значна кількість виробничих термінів аналізованої доби утворилася лексико-семантичним способом, який передбачає переосмислення уже наявних в українській мові слів та подальшу їх термінологізацію. Найчастіше це так звана антропометафора: *гóрло, ніс, палець, чéлюсті, кістяк, чоло, баба*; зоометафора: *крило, перо, гребінь*.

Порівняно представленим у виробничій термінології I половини XX століття є синтаксичний спосіб. У перекладній частині аналізованого словника зафіксовано двокомпонентні словосполучення: *галівна́ линва* , *площомірна картáтка*, *коточко́ва вальниця*, *самостокóва труба́*, *мечико́вий за(ви)мика́ч(-ча́)*.

Отже, словотвірна специфіка української науково-технічної термінології у “Словнику виробничої термінології” І. Шелудька у цілому відповідає словотвірним моделям загальнолітературної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознюк Г. Л. Деякі теоретичні аспекти формування української науково-технічної термінології, “Проблеми української науково-технічної термінології” : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 1992. С. 102 –104.
2. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. К.: Вища школа, 1999. 208 с.
3. Гнатюк Г. М., Городенська К. Г., Грищенко А. П. та ін. Словотвір сучасної української літературної мови. Відп. ред. М. А. Жовтобрюх. К.: Наук. Думка, 1979. 406 с.
4. Городенська К. Г. Проблеми словотвірної ідентичності в українській термінології. Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. К., 1998. С. 10 – 13.
5. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства: Підручник для студ. вищих навч. закл. Національний технічний ун-т України “Київський політехнічний ін-т”. Київ : Політехніка; ТОВ “Фірма "Періодика”, 2004. 124 с.
6. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учебн. Пособие. К. УМКВО, 1989. 104 с.
7. Ковалик І.І. Вчення про словотвір. Львів: Видавництво Львівського університету, 1961. № 2. С. 84.
8. Колган О.В. Префіксальний та префіксально-суфіксальний способи творення термінів гірничої справи. *Термінологічний вісник*. 2013. № 2(2). С. 48 – 51.
9. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 519 с.
10. Кочан І. М. Словотвірні норми і термінологія. *Термінологічний вісник*. 2013. № 2(1). С. 202.
11. Кочерга О. Процесові прикметники в науковій мові. *Львівська політехніка*. 2010. № 676. С. 23.

12. Кочерга О.Д. Деякі міркування про шляхи і манівці розвитку української наукової термінології. *Сучасність*. 1994. № 7 – 8. С. 173 –182.
13. Краєвська Г. П. Народна виробнича термінологія центральних говірок Поділля : Enpuir - електронний архів наукових публікацій Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9774> (дата звернення 12.06.2022)
14. Кринець О. Метафора й метонімія як чинники творення й розвитку української технічної термінології. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. 2010. № 675. С. 23 –27.
15. Куньч З., Харчук Л. Основні етапи становлення української електроенергетичної терміносистеми. Проблеми української термінології. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. 2017. № 869. С. 62–67.
16. Лагутіна А.В. (ЛОТТЕ) Термін і загальноживана мова *Культура слова*. 1980. № XVIII. С. 27–31.
17. Литвин О. Словотвірні норми сучасної української технічної термінології. Проблеми української термінології : збірник наукових праць. Львів : Видавництво Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2008. С. 49 –51.
18. Мартиняк О. Відображена словотвірна синонімія в українській науково-технічній термінології. Проблеми української термінології : матеріали міжнар. наук. конф., м. Львів, 27–29 вересня 2012 р. Львів, 2012. С. 90–93.
19. Мартиняк С. до проблеми внормування синонімії в українській науково-технічній термінології. Проблеми української термінології : матеріали міжнар. наук. конф., м. Львів, 25–27 верес. 2014 р. Львів, 2014. С. 37– 41.
20. Марченко В. С. Основні способи термінотворення (на матеріалі будівельної термінології). *Культура слова*. 1980. №18. С. 36–40
21. Ментинська І. Мовностилістичні проблеми української комп’ютерної термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. № 709. С. 92–95.

22. Микитюк О. Р. Творення електротехнічної термінології на основі абстрактних іменників. *Проблеми української науково-технічної термінології* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Львів, 1992. С. 81–82.
23. Моргунюк В. Система українських термінотворчих засобів для позначення процесових понять. *Проблеми української науково-технічної термінології* : матеріали 3-ої міжнар. наук. конф. м. Львів, 1994 р. С. 85.
24. Наконечна Г. В. Деякі проблеми становлення науково-технічної термінології в сучасній українській мові : Терминологические чтения (цикл 2) «Проблемы языков для специальных целей, научной и профессорской коммуникации». Київ, 1991. С. 129–130.
25. Наконечна Г. В. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення. Львів: Кальварія, 1999. 110 с.
26. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) : монографія : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. 303 с.
27. Огієнко І.І. Рідна мова. Інститут Української Наукової Мови. Київ, 1933. Ч. 2. С. 50. URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu22.htm> (дата звернення 17.08.2022)
28. Панько Т. І. Вироблення українських термінологічних стандартів. *Вісник Академії наук України*. 1991. № XII.
29. Перхач В., Кинаш Б. Російсько-український науково-технічний словник. Львів, 1997. С. 454.
30. Петрова Т.М. Проблеми внормування сучасної української фітомеліоративної термінології (словотвірний аспект). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2017. № 77. С. 149 – 154.
31. Петрова Т.О., Кринець О.М. Розвиток української науково-технічної термінології сьогодні: напрями і перспективи : зб. наук. праць. Стальова Воля, 2017. С. 149–154.
32. Пілецький В. Сучасний український термін (проблеми збереження національно мовної самобутності). *Вісник Львів. ун-ту*. 2004. № 34. С. 428 – 437.

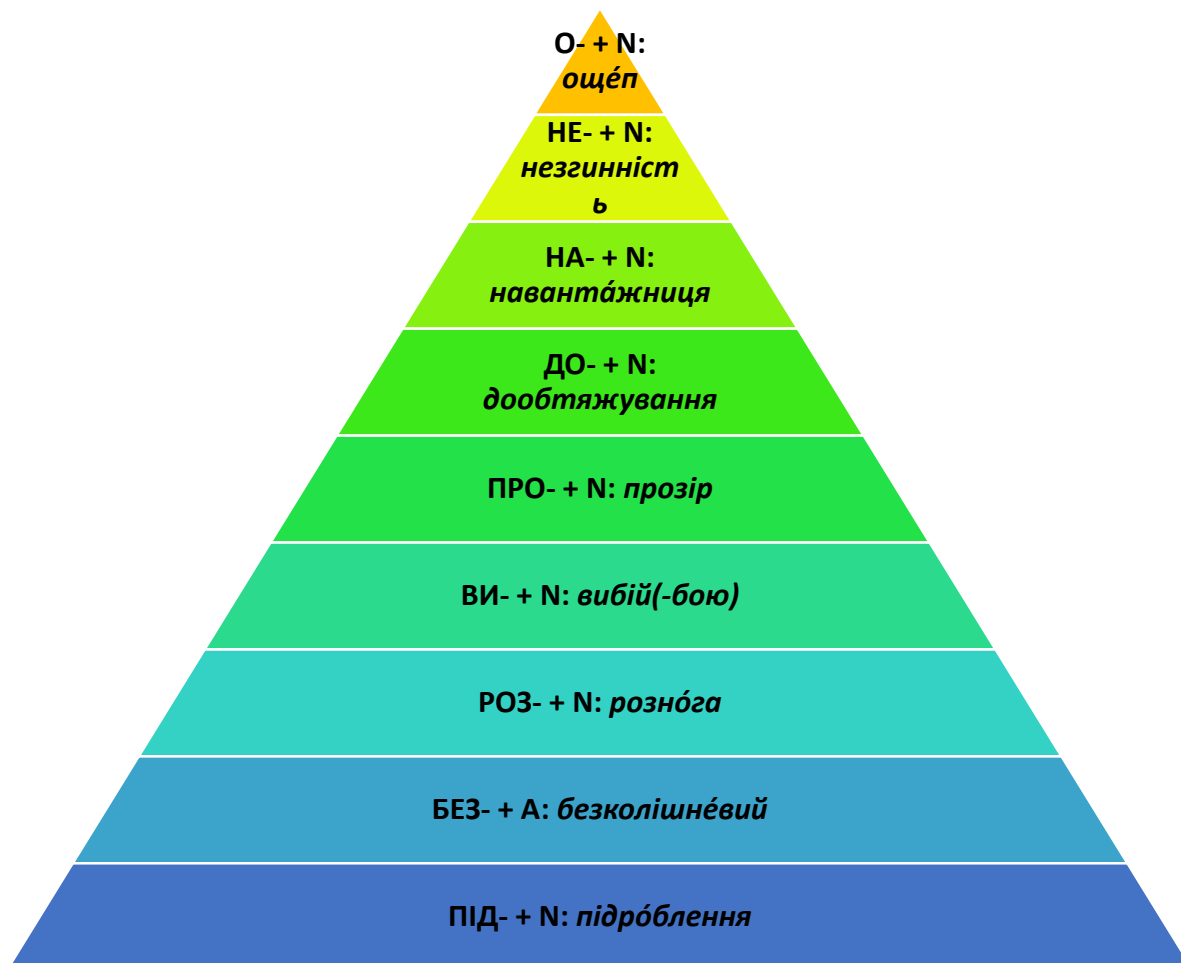
33. Процик І. Українська фізична термінологія на зламі ХІХ – ХХ століть. Львів: ВЦ Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2004. 252 с.
34. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2000. 20 с.
35. Сабліна С.В. Антропометафора в українській лінгвістичній термінології початку ХХ століття. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Філологія»*. № 25. 2021. С. 269 – 276.
36. Селігей П. О. Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 49 – 66.
37. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології. К. : Наук. думка, 1991. 152 с.
38. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) : монографія. Київ : Логос, 2006. 98 с.
39. Смужаниця Д. І. Морфологічні моделі термінотворення в юридичній термінології (на матеріалі французької та української мов : науковий вісник Ужгородського національного університету. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1880/1/Морфологічні%20моделі%20термінотворення.pdf> (дата звернення 07.05.2022)
40. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм: монографія. / З. Й. Куньч, Г. В. Наконечна, О. Р. Микитюк, С. З. Булик-Верхола, Ю. В. Теглівець. Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2018. 180 с.
41. Терещенко С. Синонімія в термінології (лексикографічний аспект) . *Українська термінологія і сучасність*. К: Видавництво «КНЕУ». 2001. 328–330 с.
42. Тур О. Потенціал суфіксального способу творення термінів землеустрою та кадастру. *Вісник Нац. ун-ту Львівська політехніка*. 2010. № 675. С. 45 – 49.
43. Українське термінознавство / Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Львів : Вид-во “Світ”, 1994.

44. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині 20-го століття (1900-1941) : Стан і статус. Б. м., 1987. 320 с.
45. Шелудько І.М. Практичний словник виробничої термінології. Державне видавництво «Радянська школа» Харків, 1931.128 с.
46. Irazazábal Amelia de. Curso de Introducción a la Terminología. Madrid: ICYT, 1989. 159 s.
47. Sager J.C. Curso práctico sobre el procesamiento de la terminología. Madrid: Ediciones Piramide, 1993. 442 s.
48. Wüster E. Introducción a la teoría general de la terminología y lexicografía terminológica. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Alpicada, 2003.
49. Fernández-Domínguez J. A morphosemantic investigation of term formation processes in English and Spanish. *Languages in Contrast*. 2016. Vol. 16. Issue 1. P. 54–83.
50. Šarčević S. Basic Principles of Term Formation in the Multilingual and Multicultural Context of EU Law. Šarčević S. (ed.) *Language and Culture in EU Law: Multidisciplinary Perspectives*. – Surrey (UK): Ashgate Publishing Ltd., 2014. P. 183–205.

ДОДАТКИ

Додаток А

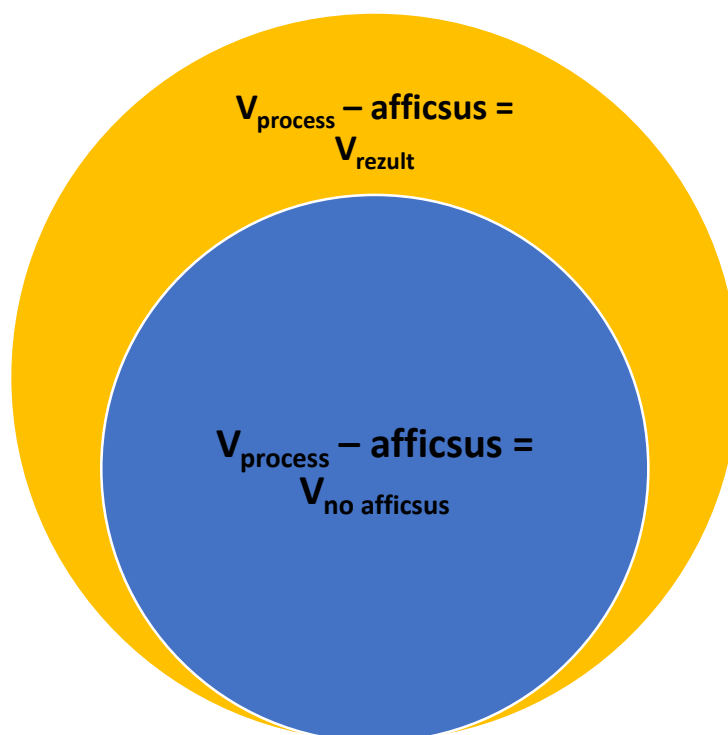
Поширені префіксальні словотвірні моделі у словнику
І.М. Шелудька “Практичний словник виробничої термінології”

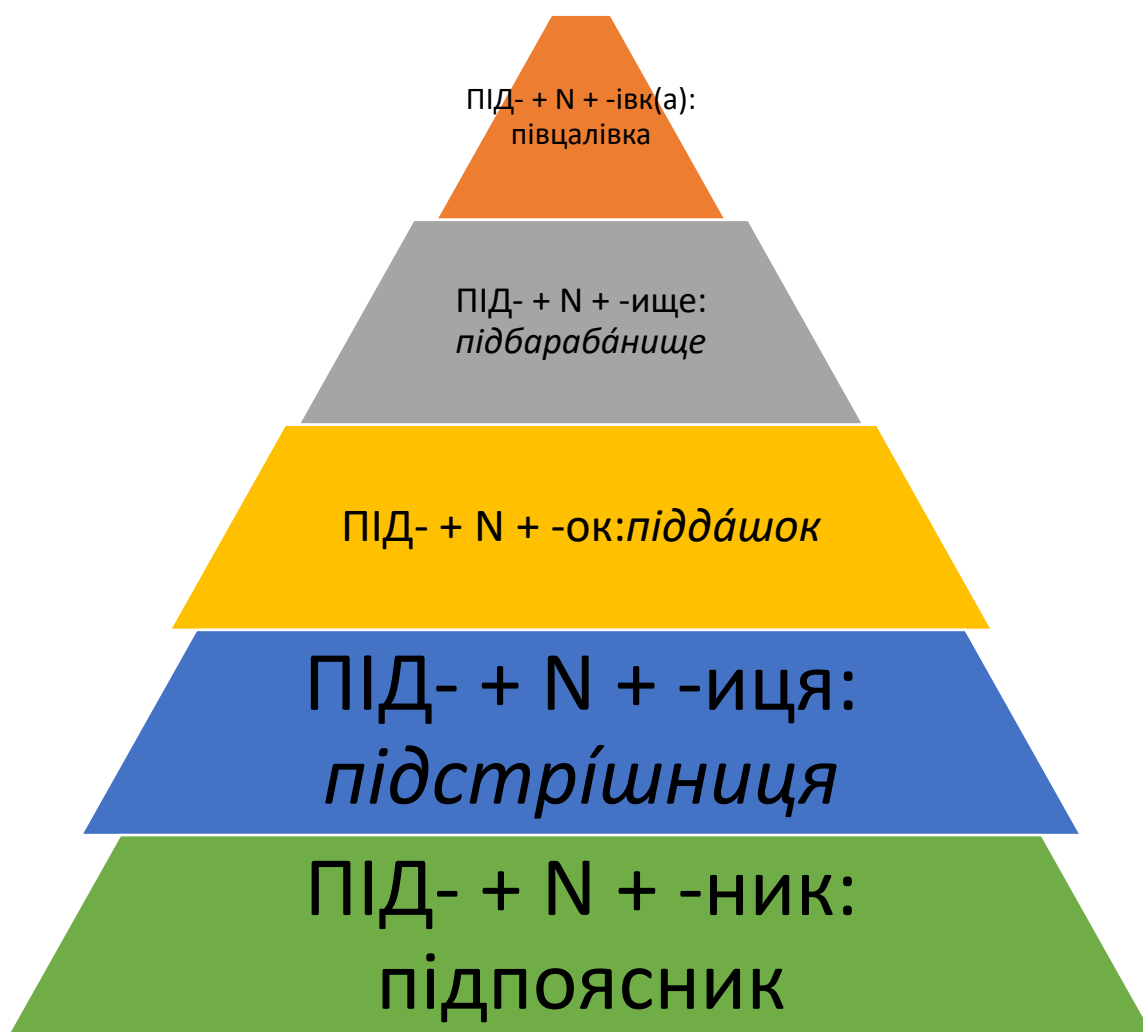
Суфіксальні похідні на позначення назв осіб у словнику
І.М. Шелудька “Практичний словник виробничої термінології”

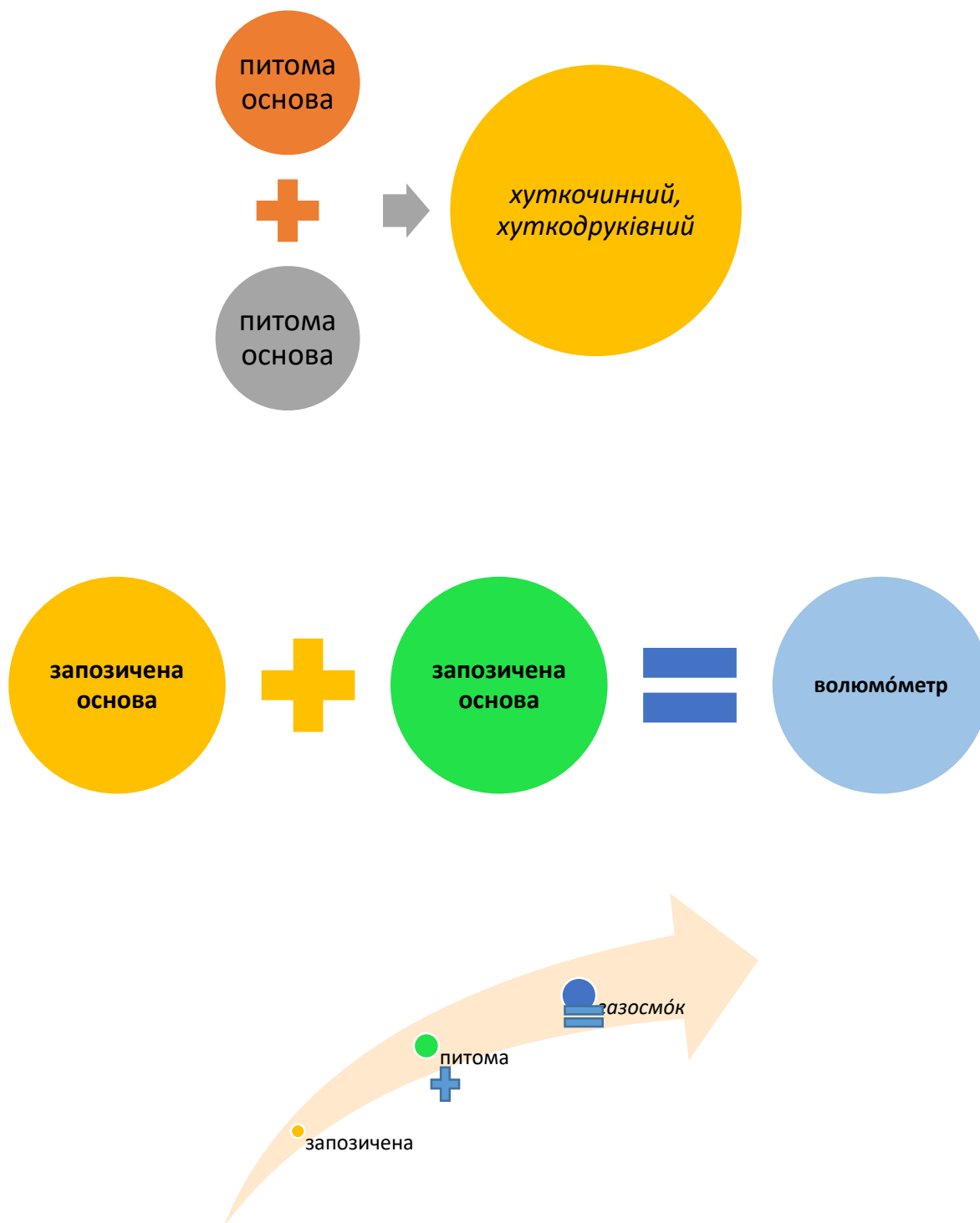
**Безафіксний спосіб творення виробничих термінів у словнику
І.М. Шелудька “Практичний словник виробничої термінології”**

Моделі префіксально-суфіксального термінотворення у словнику
І.М. Шелудька “Практичний словник виробничої термінології”

Основоскладання як модель терміотворення у словнику І.М. Шелудька “Практичний словник виробничої термінології”

Лексико-семантичний спосіб термінотворення у словнику
І.М. Шелудька «Практичний словник виробничої термінології»

